

Trakų vaivadijos genezė

ĮVADAS

1413 m. Horodlėje priimtų aktų pagrindu atsirado Vilniaus ir Trakų vaivadijos¹. Matvejus Liubavskis, remdamasis vėlesniais šaltiniais, nurodė, kad į Trakų vaivadiją įėjo Trakų, Gardino, Kauno ir Upytės pavietai². 1514 m. iš šios vaivadijos pietinių žemių buvo sudaryta Palenkės vaivadija³. Vėlesni istorikai dažniausiai tik kartoja Liubavskio išvadas. Kaip žinia, Trakų vaivadija buvo sudaryta Trakų kunigaikštystės pagrindu. Pastarosios egzistavimas tvirtai žinomas tik nuo 1337 m., tačiau iš šaltiniuose esančių žinučių negalime susidaryti vaizdo, kokią teritoriją ji užėmė ir kaip buvo administruojama. Bet kuriuo atveju manytina, kad XIV a. vidurio Trakų kunigaikštystė galėjo skirtis nuo XIV a. pabaigos Trakų kunigaikštystės. Tik atlikę tyrimus galime daryti prielaidas apie ankstesnę šio darinio egzistavimą ir genetinį ryšį su Trakų vaivadija.

Pradinė chronologinė šio darbo riba yra XIII a. pabaiga. Detaliau jos konkretizuoti negalime, nes šaltiniuose nėra tikslų žinių. Galutinė data – 1413 m., kai po Horodlėje priimtų aktų pagrindu įvykusio administracinio suskirstymo atsirado Vilniaus ir Trakų vaivadijos.

Darbo objektas yra 1413 m. sudaryta Trakų vaivadija, tačiau su tam tikromis išlygomis. Už ribų lieka pietinės žemės, kurios, kaip minėta, vėliau sudarė Palenkės vaivadiją. Ten vyko skirtingi procesai, ir šių žemių statusas ilgą laiką buvo neaiškus. Jos priklausė tai Mazovijai, tai Lietuvai. Todėl siekta išanalizuoti būtent lietuviškųjų žemių raidą. Kadangi šis dar-

bas nėra kartografinis, nekelta uždavinio nustatyti žemių ribas, nekalbama ir apie pietvakarinę ribą, juo labiau kad ji žymi valstybės sieną.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (siaurąja prasme) teritorija beveik atitinka šiandieninės Lietuvos Respublikos teritoriją. Šiuo atveju LDK (siaurąja prasme) laikome etninę Lietuvą (Aukštaitiją ir Žemaitiją) ir prie jos anksčiausiai, nuo XIII a., prijungtas ir glaudžiais politiniais-administraciniais ryšiais susietas Juodosios Rusios teritorijas. XX a. pradžioje toks darinys politikų vizijose buvo vadinamas iš vėlyvųjų viduramžių atėjusiu terminu *Lithuania Propria*⁴. Trakų vaivadija sudarė maždaug 1/3 šiandieninės Lietuvos Respublikos ploto nepriklausomai nuo to, kaip kito Lietuvos sienos, egzistavo valstybė ar ne.

Darbe siekiama peržvelgti valstybės branduolio raidą iki Gediminaičių atėjimo į valdžią, nustatyti Gediminaičių ir Trakų kunigaikščio prerogatyvas, išanalizuoti genetinį Trakų kunigaikštystės ryšį su Trakų vaivadija, aptarti atskirai kiekvieno į šią vaivadiją įėjusio regiono reikšmę ir valdymą. Naudojamosi genealoginiu, prozopografiniu, refleksijos metodais.

ŠALTINIAI IR ISTORIOGRAFIJA

Netiesioginių duomenų, susijusių su Trakų vaivadijos geneze, galima rasti kone kiekvienoje viduramžių istorijos studijoje, tačiau stengtasi remtis tais darbais, kurie pasakė ką nors nauja nagrinėjamais klausimais. Šaltiniai specialistams gerai žinomi:

kronikos, metraščiai, laiškai, privilegijos. Tyrinėjant viduramžių istoriją, tenka remtis didesniais istoriografijos klodais negu šaltiniai. Tačiau geriausias būdas bent jau priartėti prie tiesos – paskelbti kažką nauja šalia to, kas jau parašyta. Bandymai naujai interpretuoti šaltinius leido iškelti naujų hipotezių ir padaryti naujas išvadas

Turbūt daugiausia žinių apie aptariamąjį laikotarpį gauname iš Livonijos⁵ ir Prūsijos⁶ kronikų. Darbe naudotos Ordino kronikos išverstos į lietuvių kalbą ir visiems prieinamos. Apie XIII a. istorijos įvykius ir asmenis nemažai sužinome tik iš Eiliuotosios Livonijos kronikos. Ja naudojosi ir Petras Dusburgietis, ir Hermanas Vartbergė. Lietuvos istorijos XIII a. nušviečia ir Hipatijaus metraštis⁷, tačiau jame aprašomų įvykių datos buvo įterptos vėliau, todėl dabartiniams tyrinėtojams nesibaigia neaiškumai. Vygando Marburgiečio kronikoje apie XIV a. Lietuvą randame žinių, kurių nėra kitose kronikose, arba jos daug skurdesnės.

Ne mažiau informatyvi šaltinių grupė – Lietuvos Metraščiai. XIV a. įvykiai gana patikimai aprašyti Lietuvos Metraščio Trumpajame Sąvade ir Bychoveco kronikoje⁸. Kita vertinga informacija apie Lietuvą mus pasiekia jau iš vėlesnių laikų Lietuvos kronininkų bei metraštininkų⁹, kurie galėjo naudotis šaltinių baze, dėl vienokių ar kitokių priežasčių neišlikusia iki mūsų laikų. Bet kuriuo atveju šie šaltiniai vertintini atsargiai, nes kai kur aklaui sekama Lietuvos Metraščiais, o „baltos dėmės“ užpildomos dažnai subjektyviais pačių teiginiais.

Nagrinėjamai temai bene svarbiausia 1387 m. Jogailos privilegija Skirgailai¹⁰. Iš jos sužinome XIV a. pabaigos Trakų kunigaikštystės ribas. Kiti šaltiniai naudojami atskiroms problemoms aiškinti, todėl jie plačiau aptariami darbe. Čia taip pat neapžvelgsime epizodiškai

naudotų šaltinių. Atsisakyta platesnio historiografinių pozicijų vertinimo. Pamatinių veikalų reikšmės turėtų išryškėti nagrinėjant atskiras problemas.

Kaip jau minėta, Trakų vaivadijos genezei specialių studijų nėra, tačiau ji domino istorikus nuo pat profesionalaus istorijos mokslo pradžios – XIX amžiaus. Čia prisimintinos M.Liubavskio studijos¹¹. Lietuvos viduramžių istorijos tyrimai suintensyvėjo XX a. 3-jame ir 4-jame dešimtmečiais. Lenkų istorikai, naujai įvertinę šaltinių duomenis, pakėlė tyrimus į aukštesnį lygmenį. Apie Lietuvos valstybės ir jos visuomenės ištakas rašė Henrikas Łowmiański¹², Stanisławas Zajączkowski¹³ (pažymėtina jo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija iki 1387¹⁴), L.Kolankowski¹⁵, H.Paszkiewiczius¹⁶. XX a. pirmojoje pusėje Lietuvos istorikai dar tik mokėsi, tačiau savo įžvalgomis dažnai pralenkdavo lenkų historiografiją. Tokie buvo Jonas Totoraitis¹⁷ ir Juozapas Stakauskas¹⁸, parašę XIII a. Lietuvai skirtas studijas. Tuo metu vyraujančiomis historiografinėmis pozicijomis drąsiai suabejojo Paulius Šležas¹⁹.

Žinios mūsų nagrinėjamai temai buvo kauptos tiriant įvairias Lietuvos istorijos problemas. Lietuvos valstybės XIII–XIV a. struktūra nagrinėta Artūro Dubonio²⁰, Edvardo Gudavičiaus²¹, Alvydo Nikžentaičio²², Stefano C.Rowello²³ darbuose. Darbe taip pat naudotasi Zenono Ivinskio²⁴, Edvardo Gudavičiaus²⁵, Zigmanto Kiaupos²⁶ Lietuvos istorijos sintezėmis, kuriose yra prieštarų viena kitai. Kai kurių istorikų (Rimvydo Petrausko²⁷, Broniaus Dundulio²⁸, Onos Maksimaitienės²⁹) darbai pravertė tiesiogiai su Trakų istorija susijusioms šio darbo problemoms spręsti. Lenkų istorikų Józefo Wolffo³⁰ ir Jano Tęgowskio³¹ veikalai buvo svarbūs kaip biografinio enciklopedinio pobūdžio tyrinėjimai.

VALSTYBĖS BRANDUOLIO RAIDA

Tarp Nemuno vidurupio ir Neries esančioje teritorijoje H.Łowmiańskis lokalizavo Lietuvos žemę (siaurąja prasme)³². Manoma, kad XIII amžiuje ji buvo didžiausia ir galingiausia iš aukštaičių žemių³³, tačiau Łowmiańskio žemėlapyje pavaizduota mažesnė už Nalšią ir Deltuvą. Tiesa, Lietuvos žemės šiaurėje neišskirta Neries žemė, kurios dalis „prijungta“ ir prie Deltuvos³⁴. Pastarajai kai kurių apylinkių priskyrimas jos pietryčiuose taip pat kelia abejonių³⁵. Apskritai Łowmiańskis, manydamas, kad Lietuvos žemė labai nesiskyrė nuo XIV a. Trakų kunigaikštystės, jos ribas nustatė pagal 1387 m. Jogailos privilegiją Skirgailai³⁶. Tik darydamas išvadą, kad Lietuvos žemė vis dėlto buvo žymiai mažesnė už Trakų kunigaikštystę, jis pakėlė jos ribas aukščiau Merkio upės³⁷. Tokiu būdu apylinkės į šiaurės rytus nuo Merkio priskirtos Nalšiai, nors, kaip pastebi E.Gudavičius, ne tik jos, bet ir teritorijos iki pat Vilniaus sietinos su Lietuvos žeme³⁸.

Kalbėti apie konkrečias ribas iš esmės yra sudėtinga, nes nėra tiksliai apibrėžtų Lietuvos sienų su kitomis žemėmis. Rytuose ir pietuose ji siekė Nemuno aukštupį, tačiau tikslios ribos pasakyti negalima, nes nenustatyta ribų su kaimynine Nalšios žeme ir Rusia. Orientacine vakarų riba laikytinas Nemunas, nes kairėje jo pusėje gyveno jotvingiai³⁹. Šiaurine riba sąlygiškai laikytina Neries upė. Šiuo atveju ne taip svarbu, ar Lietuvos žemė buvo didžiausia iš aukštaičių žemių, bet jos sąsajos su Mindaugu⁴⁰ verčia sutikti, kad ji buvo ne tik galingiausia, bet ir tapo svarbiausia⁴¹.

1219 m. Lietuvos kunigaikščių ir Volynės taikos sutartyje paminėti penki vyresnieji Lietuvos kunigaikščiai: pirmasis – Živinbudas, po jo – Daujotas, Dausprungas su broliu Mindaugu ir Daujoto brolis Viligaila⁴². Vėliau, kaip

žinoma, iškilo Mindaugas, o ne paminėti vyresnieji. Vladimiras Pašuta mano, kad tai ne atsitiktinumai⁴³. Paanalizuokime. 1213–1214 m. kovose su Livonija žuvo galingi lietuvių kunigaikščiai Dangerutis ir Stakys⁴⁴. Pastarasis yra įvardijamas kaip valdovas ir kunigaikštis. Su juo siejama Stakų vietovė Šalčininkų rajone⁴⁵, Lietuvos žemės (siaurąja prasme) pietryčiuose. Yra žinoma, kad Dangerutis buvo sudaręs sutartį su Naugardu prieš Livoniją. Kaip pastebi Zigmantas Kiaupa, Dangeručio valdžia turėjo apimti didelę teritoriją, kitaip Naugardui nebūtų buvę prasmės su juo tartis⁴⁶.

Tokia teritorija galėjo būti Nalšia, Polocko kaimynė, galbūt ir šiaurinė Lietuvos žemės dalis. Geografinė jos padėtis ir vėlesni ryšiai ta kryptimi (Nalšios kunigaikščio Daumanto pabėgimas į Pskovą) nuomonę tik sustiprina.

Laikytina, kad 1213–1214 metais žuvę lietuvių kunigaikščiai (Živinbudo pirm-takai) buvo Dausprungo bei Mindaugo ir Daujoto bei Viligailos tėvai⁴⁷. Neatmetus Dangeručio ryšių su Nalšia, liktų Stakio variantas. Mindaugo tėvonija tikriausiai ir buvo pietinėje Lietuvos žemės (siaurąja prasme) dalyje⁴⁸, šiaurinėje jos dalyje, kurią valdė Dausprungas⁴⁹. Daujoto ir Viligailos ryšiai su pietų Nalšia⁵⁰ palieka galimybę laikyti juos Dangeručio sūnumis. Bet kuriuo atveju 1219 m. sutartyje Živinbudo paminėjimas pirmuoju susijęs su dviejų vyresniųjų kunigaikščių mirtimis. Toks iškilimas atrodytų logiškas, jei patikėtume, jog žuvę kunigaikščiai buvo jo broliai⁵¹. Deja, po 1219 m. nebėra žinių apie Živinbudą, Daujotą, Viligailą ir Dausprungą, veikiausiai jie bus žuvę karuose arba kovoje dėl valdžios. Lietuvos žemė, o kartu ir visa valdžia liko Mindaugo rankose.

Tiesa, po Dausprungo mirties jo valdoma žemė atiteko sūnums Tautvilui ir Edivydui⁵². Domenas buvo stiprinamas paverčiant palankius kunigaikščius vasa-

lais, o nepalankius nužudant ar išvejant. 1248 m. Mindaugas išvijo Dausprungaičius iš Vilniaus apylinkių, baigdamas vienyti Lietuvą (siaurąja prasme)⁵³. Taigi lieka sutikti su V.Pašuta, kad Mindaugas iškilo ne atsitiktinai – jis perėmė tėvo, kuris „buvo didelis karalius ir jo laikais nebuvo galima jam lygaus surasti“⁵⁴, pozicijas. Galbūt tik netikėta Mindaugo tėvo mirtis sutrukdė sklandžiai vykti šiam procesui. Šiaip ar taip, matome, kad Lietuvos žemėje valdžia buvo sutelkta vienos šeimos rankose, o iš jos aukščiau už kitus giminės atstovus iškilus vienam nariui, ir įtvirtinta⁵⁵.

Mindaugo įsigalėjimas ir jo valdymas nežadėjo būsimų valstybės struktūros problemų. Jam pakluso dauguma aukštaičių ir žemaičių žemių kunigaikščių. Antrasis pagal galią buvo Mindaugo seserėnas Treniota⁵⁶. Jo santykiai su Mindaugu galėjo pašlyti dėl nesėkmių kare su Livonija⁵⁷. 1263 m. „garbėtroškos“ Treniotos vardu⁵⁸ ir Nalšios kunigaikščio Daumanto rankomis⁵⁹ Mindaugas buvo nužudytas. Motyvas buvo asmeninis Daumanto kerštas Mindaugui už žmonos pagrobimą⁶⁰. Alvydas Nikžentaitis, atkreipdamas dėmesį į tai, kad po Mindaugo žūties į sostą atėjo Treniota, asmeninio pobūdžio priežastis laiko tik dingstimis, kurios leido išspręsti valdžios dalijimosi problemas⁶¹. Nors Mindaugas buvo nužudytas, bet valdžią perėmė tos pačios giminės atstovas.

Nepaisant to, Treniota valdė labai trumpai. Mindaugo sūnus Vaišelga atsisakė vienuoliško gyvenimo, kad atkeršytų už tėvą⁶². Tikriausiai jis tebuvo vienintelis gyvas teisėtas Mindaugo sosto paveldėtojas⁶³. Nors dauguma Nalšios ir Deltuvos kunigaikščių nepripažino stačiatikio valdovo, tačiau jis, padedamas savo svainio Švarno, sugebėjo ne tik įsitvirtinti, bet ir praplėsti domeną. Dalis Nalšios žemės, kaip ir dalis Deltuvos, į didžiojo

kunigaikščio valdžią perėjo susidorojus su priešininkais⁶⁴. Bent jau laikinai stabilizavęs padėtį Vaišelga perdavė sostą Švarnui⁶⁵. Tačiau dar vienas stačiatikis nepatenkino didesniosios visuomenės dalies, ir vėl prasidėjo vidaus kovos, kurių metu Švarnas buvo išstumtas iš Lietuvos.

Atėjus į valdžią Traideniui, vidaus suirutė pasibaigė⁶⁶, todėl galime spręsti, kad visuomenė, gal net pati jį iškėlusi į valdžią, buvo patenkinta. Nereikia pamiršti ir išorinių veiksnių, kurie palengvino Traideniui įsigalėti. Haličo ir Voluinės kunigaikštis Levas, nužudęs Vaišelgą, susilpnino savo brolio Švarno pozicijas⁶⁷. Vėlesnius gerus Traidenio ir Levo santykius liudija keitimasis dovanomis⁶⁸. Tačiau draugystė truko neilgai. „Pamiršęs“ ją, Traidenis užėmė Levo valdomą Dorohičiną.

Po natūralios Traidenio mirties⁶⁹ Lietuvoje vidaus neramumų neužrašyta. Yra žinoma, kad didžiuoju kunigaikščiu tapo Daumantas. Nors nežinomos aplinkybės, kaip jis pateko į sostą, bet galima numanyti, kad valdžia atiteko Traidenio giminaičiui⁷⁰. Per trumpą Daumanto valdymo laikotarpį (1285 m. jis žuvo prie Tverės) Lietuva išliko gana patvari ir stipri⁷¹. H.Paszkievicius pastebi, kad Boleslovo II ir Traidenio dukters Gaudemundos sūnelis, gimęs apie 1284–1286 m., buvo pavadintas taip pat Traideniu⁷². Sunku pasakyti, ar jis buvo gimęs Daumanto laikais, ar jau prie Butigeidžio, tačiau bet kuriuo atveju, jei Lietuvoje į valdžią būtų patekęs Traidenio priešas, toks žingsnis gerų santykių labai veikiausiai nebūtų žengtas.

Hipatijaus metraščiuose yra žinia: Švarno brolis Levas liepia savo sūnui saugotis lietuvių, „nes jie gali užsinorėti atkeršyti dėl to, kad aš (Levas – A.P.) nužudžiau jų kunigaikštį Vaišelgą“⁷³. V.Pašuta daro išvadą, kad Lietuvos valdovas buvo ar-

timas Mindaugo dinastijai⁷⁴. Ją paremtų ir viduramžių tradicija, kada būdavo keršijama ne dėl asmeniškumų ir ne už tautiečius, o už giminaičius⁷⁵. Taigi jei Daumantas – Mindaugo giminaitis, tai savaime juo tampa ir Traidenis.

Netiesioginę Traidenio giminystę būtų galima įrodyti ir kitu būdu.

Prisiminkime jau išsakytą prielaidą, kad Dangerutis, Stakys ir Živinbudas buvo broliai. Du pastarieji buvo vyresnieji kunigaikščiai. Stakio, o vėliau ir Mindaugo su Dausprungu lokalizavimas Lietuvos žemėje vyriausiąjį 1219 m. sutarties dalyvį palieka be vietos. Kaip žinia, Nalšia taip pat tebėra „užimta“. Taigi Živinbudui lieka Kernavė⁷⁶, arba dešinysis Neries upės ruožas. Beje, archeologiškai jis pritampa prie Lietuvos žemės⁷⁷.

Vienos giminės valdymas abiejuose šiuose dariniuose ir archeologiniai duomenys leistų kalbėti apie dešiniojo Neries kranto aneksiją Lietuvos žemės labui. Ji galėjo prasidėti dar Živinbudo laikais ir baigtis Traideniui valdant. Eiliuotoji Livonijos kronika Traidenio žeme vadina Kernavę⁷⁸. Beje, dešiniojo kranto priklausymas Lietuvai dar buvo ryškus XIV a. pabaigoje⁷⁹. Todėl tikėtinas ankstesnis Traidenio tėvoninės žemės priklausymas Živinbudui leistų juodu sieti giminystės ryšiais, o kartu ir Traidenio giminyste su Mindaugaičiais. Todėl būtų galima teigti, kad valdžia nepaleista iš vienos giminės rankų iki pat 1285 metų.

Tai leistų kalbėti, kad Gediminaičiams ateinant į valdžią, etninės Lietuvos (neskaitant Žemaitijos) teritorijoje ėmė formuotis dvi stambios teritorinės struktūros. Viena buvo paveldėta iš Mindaugo laikų – jos pagrindu susidarė Trakų kunigaikštystė. Tuo tarpu kita, kurios pagrindu susidarė Vilniaus kunigaikštystė, tik formavosi, bet dar nebuvo aiški jos centrų hierarchija.

GEDIMINAIČIŲ DINASTIJOS PREROGATYVOS LDK LIETUVIŠKOSE ŽEMĖSE

Gediminaičių dinastija rėmėsi Mindaugo ir Traidenio domenais⁸⁰. Tačiau ar valdžia perėjo kitai dinastijai?

Pirmasis Gedimino protėvis, minimas vėlyvuosiuose šaltiniuose, buvo Skalmantas. Jis minimas aprašant 1380 m. vykusį Kulikovo mūšį, kuriame dalyvavo jo palikuonys – Andrius ir Dimitrijus Algirdaičiai, jų pačių tvirtinimu, Algirdo sūnūs, Gedimino vaikaičiai ir Skalmanto provaikaičiai⁸¹. J. Ochmańskis, peržiūrėjęs kitus panašius paminėjimus, teigia, kad gali būti ir kitoks interpretacijos būdas: tik vieną kartą provaikaičiai paminėti tiesiogiai. Skalmantas galėjo būti tolimesnis Algirdaičių protėvis negu prosenelis⁸². Taigi buvo tik Gedimino senelis. Tikėtina, kad Skalmantas veikė XIII a. viduryje. Manoma, kad jis galėjo būti Traidenio brolis⁸³. Po Daumanto mirties iki pat Gedimino nežinoma apie neramumus perimant valdžią naujam didžiajam kunigaikščiui. Neaišku kaip į valdžią atėjo pirmas mums žinomas gediminaitis Butigeidis. Tai tik dar labiau patvirtina šį spėjimą. Tokiu atveju valdžia vis dėlto lieka tai pačiai dinastijai.

Taip pat iškyla sostinės klausimas. Lietuvos sostinės perkėlimas iš Kernavės į Trakus siejamas su Gediminu. Todėl Butigeidis, būdamas didžiuoju kunigaikščiu, galėjo reziduoti Kernavėje. Tuo metu Pukoveras galėjo reziduoti Trakuose. Tai liudytų Butvydiškių vietovardis netoli Trakų⁸⁴. Netiesioginiai šaltinių duomenys lyg ir patvirtintų šią hipotezę. Petro Dusburgiečio kronikoje aprašant Pelužio išdavystę, kalbama apie antrą žmogų, kuris įžeidė Pelužį, ir šis pabėgo pas kryžiuočius. Svarbi Pelužio pasirinkta bėgimo kryptis – į Sembą⁸⁵. Galime spėti, jog ši kryžiuočių žemė buvo arčiausia Pelužio bėgimo vietos, todėl bandome

nedrąsiai teigti, kad Pelužis bėgo iš Žemaitijos. Taigi žmogus, turintis dinastijoje antrąją vietą, galėjo veikti Žemaitijoje jau XIII a. pabaigoje. O vėlesnioji tradicija, kuri Trakų valdymą glaudžiai sieja su įtaka Žemaitijoje, leistų daryti prielaidą, jog antrasis dinastijos žmogus rezidavo būtent Trakuose.

Pažymėtina, jog svarbų vaidmenį atliko prūsų gentys iš Sembos ir Notangos žemių. Jau 1291 m. sembai gana gausiai dalyvavo žygyje, kuriame susidurta su Nemuno žemupio gynybinio arealo pilimis – Veliuona ir Medrebe⁸⁶. 1295 m. su sembais į šį arealą žygiavo ir notangai⁸⁷. Paskutinis žygis, kuriame minimos šios prūsų gentys, datuojamas 1313 m.⁸⁸ Reikia pastebėti, jog pirmiausia buvo susiduriama kaip tik su šio arealo pilimis. Petro Dusburgiečio minima valdovo sodyba aprašant Pelužio išdavystę galbūt priklausė šiai sistemai. Tuo metu vakarinėje valstybės dalyje ėmė formotis kitokio pobūdžio gynybinis arealas. Pradėta remtis didžiūnais.

Pirmasis toks didžiūnas, patekęs į šaltinių akiratį, šiame gynybiniame areale buvo Surminas, 1290 m. vadovavęs Kolainių gynybai ir įstrigusio prie Veliuonos karo laivo sunaikinimui. Pasak R. Petrausko, šio didžiūno tėvonija turėjusi būti Lietuvoje (siaurąja prasme)⁸⁹. Tam tikras vadovaujantis elitas išryškėjo ir Paštuvos teritorijoje. 1292 m. didžiūnas Jazbutas žuvo mūšyje su kryžiuočiais. 1290 m. jis vadovavo 500 žmonių žygiui į Prūsiją⁹⁰. Toks kariuomenės skaičius leidžia manyti, jog Jazbutu buvo itin pasitikima.

Vis dėlto neaišku, kas rūpinosi Nemuno žemupio gynybiniu arealu iki 1337 m. Šaltiniuose tiesiogiai nepasakoma, ar šia sistema rūpinosi didysis kunigaikštis, ar kitas dinastijos narys. Viena priežasčių – neapibrėžtai nusakomas titulas. Dėl to negalime pasakyti, kiek yra tiesos A. Nikžentaičio nubrėžtose valstybės valdymo gairėse nuo 1283 m.⁹¹ Aukščiau išvardytų netiesioginių faktų visuma vis

dėlto leistų teigti, kad Trakuose rezidavo antrasis dinastijos žmogus. Taigi 1305–1316 m. Trakus valdė Gediminas. Tai buvo bent jau nuo XIII a. pabaigos susiklosčiusi dinastinė tradicija, kuri nutrūko iki Gedimino valdymo pradžios. 1292 m. Butvydas nusiuntė Vytenį su didele kariuomene⁹² į Kujavijos Brestą⁹³. Galima prielaida, kad Vytenis tuo metu valdė iš Trakų.

Iš Lietuvos metraščių atmesdami legendines fantazijas apie Lietuvos sostinių įkūrimus, bandykime pasilikti prie jų perkėlimo sekos: Kernavė © Trakai © Vilnius. Mečislovas Jučas nurodo, kad nėra pagrindo ja netikėti⁹⁴. Atrodo, Vytenis buvo palankus Kernavei⁹⁵, o Gedimino pozicija kito. Galbūt po Vytenio mirties Gediminas negrįžo valdyti į Kernavę, o pasiliko Trakuose, kur rezidavo iki tol⁹⁶. Taip galėjo paveikti Gedimino valdymo pradžioje kilę neramumai Žemaitijoje ir sustiprėjęs kryžiuočių puolimas. Trakų kunigaikštis valdė Žemaitiją, todėl administruoti tą teritoriją ir stiprinti ten valdovo įtaką didžiajam kunigaikščiui buvo palankiau iš šio centro. Tai paaiškintų legendinę dalį apie sostinės perkėlimą iš Kernavės į Trakus.

Kalbant apie Trakus kaip sostinę, reiktų minėti Senuosius Trakus, kuriuose jau XIV a. pradžioje stovėjo mūrinė pilis⁹⁷. Kol Vytenis buvo gyvas, Gediminas padėjo jam tvarkytis Žemaitijoje ir ginti vakarinę Lietuvos pasienį. Mirus Vyteniui, Gediminas, tęsdamas pradėtą politiką ir stiprindamas valdžią, galėjo sostinę perkelti iš Trakų į Vilnių, kuris turėjo patogią strateginę padėtį – gana ilgą laiką buvo neprieinamas Ordino kariuomenei⁹⁸. Nors pagal tradiciją miesto įkūrimo data laikoma pirmasis jo paminėjimas (šiuo atveju 1323 m.), bet Vilnius ir iki Gedimino buvo svarbus centras. Nėra abejonių, kad Gedimino valdymo metais Vilnius iš didesnės gyvenvietės, įsikūrusios gerokai prieš 1000-uosius

metus⁹⁹, išaugo į didelį Vidurio ir Rytų Europos politinį ir ekonominį centrą¹⁰⁰. Tuo tarpu Trakai išliko antruoju pagal svarbumą centru.

Gediminui atėjus į valdžią, Vokiečių ordinas įsiveržė į Paštuvos žemę, o per kelerius metus nusitaikė į Žemaitiją. Problemą pagilino Žemaitijos didžiūnų bėgimas į Prūsiją. Siekta užtikrinti Ordino valdų saugumą¹⁰¹. Žemaitijoje didžiojo kunigaikščio valdžia išgyveno krizę – 1317 m. kryžiuočiai užpuolė Gedimino pilį, sunaikino priešpilį. Nukentėjo Žemaitijos didžiūnas Sudargas¹⁰², kuriuo Gediminas rėmėsi ir anksčiau¹⁰³. Tačiau po 1320 m. lietuviai perėmė iniciatyvą, ir padėtis Žemaitijoje stabilizavosi¹⁰⁴. Tai galėjo būti ir aktyvios Margirio veiklos padarinys Žemaitijoje. Veikiausiai tada valdovo dvaras persikėlė į Vilnių, o Margiris galėjo pasitraukti į Trakus. Tačiau Margirio dėmesys Žemaitijai nesumažėjo: sugriovus Gedimino pilį, atsirado naujas centras – Pilėnai, kur jis 1336 m. žuvo¹⁰⁵. Tarpulaikiu nuo Gedimino pilies sunaikinimo iki Pilėnų įvykių kryžiuočiai stengėsi susilpninti Žemaitijos ryšius su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste¹⁰⁶. Nors po Margirio mirties Vytautas Gediminaitis labai stengėsi, bet nespėjo suorganizuoti bent kiek nuoseklesnės gynybos; bandymas kitais metais sunaikinti Bajerburgo pilį baigėsi jo paties žūtimi.

Vygando Marburgiečio kronikoje minime 1337 m. Bajerburgo pilies gynime rašoma: „pataikė strėlė stabmeldžių Trakų karaliui į sprandą ir tasai mirė“¹⁰⁷. Vėlesni kronininkai aiškino, jog čia bus žuvęs Gediminas. Józefas Puzyna turbūt vienas pirmųjų iškėlė hipotezę, kad tai buvęs ne Gediminas, kaip ilgą laiką manyta, o Vytautas Gediminaitis¹⁰⁸. E.Gudavičius ir A.Nikžentaitis plėtojo šiuos tyrimus ir priėjo prie tokios pat išvados: tai galėjo būti aštuntasis Gedimino sūnus, o ne Gediminas¹⁰⁹. Šiuo atveju mums svarbiau pažymėti, kad Trakų kunigaikštis egzis-

tavo dar prieš Kęstutį. Noras iš vienos pusės išlaikyti jau užvaldytą teritoriją ir plėsti ją į kitą pusę reikalavo stiprinti valdžią. Veiksmingam valdymui itin svarbi buvo dinastijos narių parama. Vytenis galėjo būti pavedęs Gediminui saugoti šiaurinį ir vakarinį pasienius¹¹⁰. Pirmiausia tai buvo Nemuno žemupio gynybinis arealas.

Todėl ir tikėtina, kad domeno skilimą į Vilniaus ir Trakų kunigaikštystes lėmė ne Gedimino patirtis broliškai dalytis valdžia su Vyteniu, bet būtinybė stiprinti valstybę. XIII a. pabaigoje svarbiausiu virto naujasis kovos su Ordinu frontas prie Nemuno¹¹¹. Pirmieji Gedimino valdymo metai irgi buvo paženklinėti kovomis su kryžiuočiais. Be viso to, dar buvo vykdoma ekspansinė politika į rytus. Nors Kęstutis kartu su Algirdu buvo žygiavęs į rytus, bet didžiausias jo rūpestis tebebuvo vakarinis ir šiaurinis pasieniai.

Istoriografijoje paplitusi nuomonė, kad dinastijos narių parama buvo tolygi lygiateisiškumui, todėl tokį valdymą tiek A.Nikžentaitis, tiek E.Gudavičius vadina diarchija. Tačiau labiau tikėtina, kad tokia sistema „rėmėsi ne (...) bendravaldyste, o užduočių pasiskirstymu“¹¹². Plečiantis valstybei ir kovoiant dviem frontais, vienas valdovas, siekdamas veiksmingo valdymo, neišgalėjo apimti visų sričių, todėl buvo priverstas patikėti tam tikras sritis dinastijos nariams. Feliksas Šabuldo mano, kad valdymas iš dviejų centrų atspindėjo didikų grupuočių, kurių viena buvo veikiama Rytų, kita – Vakarų kultūrų, separatines tendencijas¹¹³. Ilgainiui vienos ar kitos srities valdymas nulemdavo dinastijos narių vietą hierarchijoje. Gedimino įvykdytas Lietuvos padalijimas turėjo patenkinti įpėdinių ambicijas¹¹⁴.

Kęstutis gavo Trakų kunigaikštystę, tačiau apie šiam kunigaikščiui priklausiusius darinius sužinome tik iš vėlesnių šaltinių¹¹⁵. Kaip matysime, ne visi dariniai, vėliau priklausę Trakų kunigaikštystei ir

tapę Trakų vaivadijos pagrindu, atsidūrė Kęstučio valdžioje iškart po Gedimino mirties. Tai atsitiko po dinastijos hierarchinių pokyčių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės viduje. Šie pokyčiai pirmiausia buvo susiję su Jaunučio nuvertimu 1345 m. ir sąlygojo visai kitokius ryšius. Ne mažiau paveikė ir Gedimino sūnų netektys: Narimantas ir Mantvydas žuvo Strėvos mūšyje apie 1348 m., Karijotas veikiausiai mirė sava mirtimi apie 1365 m. – nuo to laiko jis nebeminamas šaltiniuose.

TRIJŲ KUNIGAİKŠTYSČIŲ RIBOS

Bychoveco kronikoje minima, kad Traidenio laikais Lietuvos sostine buvusi Kernavė¹¹⁶. Rašytinių šaltinių duomenis paremia archeologiniai tyrinėjimai. Prie esamų keturių piliakalnių rastos ne tik papilių gyvenvietės, datuojamos XIII–XIV amžiais, bet ir atokiau esanti „miestietiško tipo gyvenvietė“. Kernavė apibūdinama kaip tipiškas naujas centras, stipraus kunigaikščio rezidencija. Iki Gedimino buvo ryškios dvi teritorinės struktūros su centrais Kernave ir Trakais, o jam valdant ėmė sparčiai vyrauti trečiasis centras – Vilnius.

XIV a. viduryje atsiranda poslinkių centrų hierarchijoje. Nuolatine sostine tampa Vilnius, Trakai išlieka antruoju pagal svarbą centru, o Kernavės reikšmė mažta. Ligi tol šis centras tiesiogiai priklauso nuo didžiojo kunigaikščio valdžios, o mirus Gediminui, Kernavė, kadaise buvusi paties Gedimino tėvonią¹¹⁷, atitenka jo sūnui Manvydui (kartu ir Slanimas). Reti Manvydo paminėjimai šaltiniuose lyg ir bylotų apie neutralią jo poziciją. Todėl nors ir egzistavo trys dalys, tačiau pagal savo reikšmę dominavo dvi.

Veikiausiai pagal Algirdo ir Kęstučio pasižadėjimą dalytis pusiau naujai įgyjamas žemes¹¹⁸ po Manvydo žūties

1348 m. Strėvos mūšyje¹¹⁹ Kernavė atiteko Algirdui, o Slanimas – Kęstučiui. Kernavę valdė Algirdo sūnus Vygantas. Po jo mirties 1392 m.¹²⁰ Kernavė buvo galutinai įjungta į Vilniaus, o Slanimas – į Trakų kunigaikštystes¹²¹.

Iš Jogailos privilegijos Skirgailai¹²² matome, kad užrašydamas žemes aplink Trakus, ribas rytinėje jų pusėje Jogaila nurodo pagal Nerį (Viliją) ir Vokę. Teritorija iki šitų upių užrašoma „pagal senas ribas“. Vėliausiai tos „senos ribos“ galėjo būti nustatytos valdant prieš Jogailą buvusiam kunigaikščiui. Žinome, kad nuvertus Jaunutį Kernavė, kaip ir Maišiagala, įėjo į Vilniaus kunigaikštystę. Tai patvirtintų ir Maišiagalos užrašymas 1387 m. įkurtai Vilniaus vyskupystei. Taigi riba brėžiama kairiaisiais šių upių krantais.

Sunku išskirti kitus centrus ar kaimus, nes jų tinklas labai retas. Kylant Nerimi aukštyn, matome kaimą Paparčius ir Gegužinę. Skirgailai atiteko ir naujų žemių. Neries žemupyje, be jam pastatytos naujos pilies, jis gavo dešiniajame krante esančius Žeimius ir Kulvą, kurie priklausė Upytei. Einant į pietus nuo Trakų, jam užrašomas „Rūdininkų miestas ir visas valsčius“, „Šalčininkų miestas ir visi kaimai esantys aplink Šalčininkus“. Anksčiau kitų valdyti (Ivano, Mentvino, Vokės) kaimai dabar buvo atiduoti Skirgailai.

Apibendrinant šių trijų žemių plotus, galima teigti, kad Trakų kunigaikštystės šiaurės rytų riba ėjo Nerimi iki ten, kur įteka Vokė ir maždaug iki Vokės vidurupio. Nustatyti pietrytinę ribą sudėtingiau. Dėl reto centrų ar kaimų išsidėstymo ir nesant kitų geografinių objektų, lieka remtis Rūdininkais ir Šalčininkais. Vilniaus ir Trakų centrų artumas leidžia manyti, kad riba tarp Vilniaus ir Trakų vaivadijų galėjo išlikti tokia pati arba labai panaši į XIV a. pabaigoje žinomą Vilniaus ir Trakų kunigaikštysčių ribą.

GARDINO KUNIGAİKŠTYSTĖS VALDYMO PROBLEMAS IKI 1413 M.

Nuo XIII a. šeštojo dešimtmečio Gardinas buvo lietuvių rankose. Traidenio valdžia siekė Gardiną ir Slanimą¹²³. Vytautas, būdamas Trakų kunigaikštijos tėvonis, prašė grąžinti šias žemes 1384 m. sutartimi su kryžiuočiais¹²⁴. Pabandysiu apžvelgti Gardino kelią į Trakų kunigaikštystę aptardamas jo kaip centro reikšmę ir valdymą.

XIII amžiuje Juodosios Rusios teritorijos su centrais Gardinu ir Naugarduku buvo prijungtos prie Lietuvos, nes vietinės dinastijos nusilpo ir išmirė¹²⁵. Iki Mindaugo karūnacijos Lietuvos žemės (siaurąja prasme) pasienį aršiai puolė Haličo kunigaikštis Danielius. 1252 m. pradžioje jis ryžosi netolimais žygiais nusiaubti visą Lietuvos valstybės pietų pasienio ruožą nuo Naugarduko rytuose iki Gardino vakaruose. Tame žygyje haličėnams pavyko paimti Gardino pilį, tačiau toliau jie nežygiavo ir grįžo¹²⁶. Danieliui ten įsitvirtinti nepavyko. Mindaugas po karūnacijos pasiekė taiką ir netgi susigiminiavo su Danieliumi.

Svarbų vaidmenį atliko Mindaugo sūnus Vaišelga, kuris jau valdė Naugarduką ir buvo priėmęs stačiatikių tikėjimą. Jis išleido savo seserį už Danieliaus sūnaus Švarno, o kitam sūnui Romanui kaip Mindaugo vasalui perleido Naugarduką, nes pats tapo vienuoliu. Rusų kunigaikščiai Hlebas Valkaviske ir Bazilius Slanime taip pat buvo Mindaugo vasalai¹²⁷. Vaišelgos pavyzdys buvo pirmasis lietuvių kunigaikščių įsikūrimo Juodosios Rusios žemėse ir tų žemių prijungimo prie Lietuvos valstybės praktikoje, kuri vis aktualėjo gausėjant kunigaikščiams, o tiksliau – stiprėjant jų troškimams ir būtinybei įsigyti naujų tėvonijų. Gedimino laikais Lietuva patikimai įtvirtino savo valdžią tose Rusios srityse, kurios seniausiai buvo įtrauktos į jos interesų sferą¹²⁸.

Atrodo, jau nuo Vytenio laikų Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei priklausančios Juodosios Rusios teritorijos buvo vienos iš svarbiausių. Bent jau kryžiuočiai, puldinėdami Rusios centrus, dažniausiai rinkdavosi lietuvių valdomus. Gardinas, pasienio centras, būtina stotis visiems ryšiams su Lietuva, buvo nuolatos puldinėjamas¹²⁹. Pro Gardiną ėjo prekybos keliai. Jis dažnai minimas kryžiuočių parengtuose Lietuvos kelių aprašymuose¹³⁰. Jo reikšmę patvirtintų 1306 m. sunaikintas papilys – „didelis lyg miestas“¹³¹. Iš čia buvo vykdomi žygiai į Prūsiją ir Mazoviją.

Artūras Dubonis šiame regione suformuotą stiprią gynybinę teritoriją sieja su čia randamais leičiais. Istorikas teigia, kad šių vietų gynyba tiesiogiai rūpinosi didysis kunigaikštis. Traidenis į Slanimą ir Gardiną kėlė prūsus, taip stiprindamas LDK pasienį¹³²; galbūt jie 1277 m. padėjo sužlugdyti Gardino puolimą¹³³.

Mindaugo laikais ryškėjo polinkis į Juodosios Rusios žemes skirti rusėnų kilmės kunigaikščius, artimai susijusius su valdovo dvaru. O Romano Naugardukiečio atvejis rodo, kad šioje teritorijoje buvę kunigaikščiai giminiavosi su valdovu¹³⁴. Lietuvos istoriografijoje nusistovėjo nuomonė, kad Gedimino laikų Gardino seniūnas Dovydas buvo Daumanto Nalšiščio sūnus. Tačiau ar tikrai ji pakankamai pagrįsta?

Kunigaikštis Daumantas iš Nalšios buvo galutinai išvytas 1265 m. Pabėgęs į Pskovą ir ten įsitvirtinęs, dar 1267 m. jis bandė atsiimti savo valdas Lietuvoje¹³⁵. Atėjęs į valdžią Traideniui ir nebelikus tiesioginių jo priešų Lietuvoje, Daumantas atsisakė savo pretenzijų į jas. Jį paveikė ir Daumanto – Timofiejaus įsipareigojimai Pskove¹³⁶. Apskritai Daumantas nebebuvo laikomas Lietuvos priešu. Su juo bendradarbiavo Traidenis¹³⁷. Tačiau reikia pastebėti, kad Gediminas skatino šv. Timofiejaus kultą, mėgindamas XIV a. ketvirtajame dešimtmetyje Pskove įtvirtinti Lietuvos pozicijas¹³⁸.

Daumantas kaip karvedys iškilo gan anksti. Pagal Henryką Paszkiewiczų jis jau 1238 m. vadovavo lietuvių žygiui į Mazoviją¹³⁹. Kitų istorikų nuomone, 1298 m. jis dar vadovavo kariuomenės pulkam¹⁴⁰. Daumantas mirė 1299-aisiais. Taigi išeitų, jog jis, turėdamas apie 80 metų, dar vadovavo kariuomenei. Nesigilinant į E.Gudavičiaus, A.Nikžentaičio ir A.Dubonio diskusijas nustatinėjant Daumanto gimimo metus, šiuo atveju pasakytina tik tai, kad 1238 m. žygiui į Mazoviją galėjo vadovauti nebūtinai Daumantas Pskoviškis ir kad pastarojo gimimo data, tiesa, labiau hipotetinė, galėjo būti apie 1240 m.¹⁴¹

Pasidomėkime, ar Daumantas galėjo turėti palikuonių. XVI a. kronininkas Reinholdas Heidenšteinas, pasinaudojęs Polocke buvusiais rusų metraščiais, nustatė, jog Dovydas buvo Daumanto sūnus. E.Gudavičius linkęs tuo pasitikėti¹⁴², o S.C.Rowellas mano, kad greičiausiai klystama¹⁴³. Mums lieka skaičiuoti. Kaip žinia, 1262 m. mirus Mindaugo žmonai Mortai, Mindaugas pasigrobė jos seserį, Nalšios kunigaikščio Daumanto žmoną. Ar ji galėjo pagimdyti Daumantui sūnų? Gal ir galėjo. Tačiau tuo atveju Daumantas jį turėjo pasiimti su savimi bėgdamas į Pskovą, nes Lietuvoje vaikelio būtų laukusi pražūtis. Į Pskovą Daumantas pabėgo kartu su „300 lietuvių su žmonomis ir vaikais“¹⁴⁴.

Dabar pažiūrėkime, kada Dovydas ėmėsi politinės veiklos. Pirmą kartą Petro Dusburgiečio kronikoje jis kaip Gardino pilininkas paminimas 1314 m. rugsėjo žygyje¹⁴⁵. Paskutinis jo žygis buvo 1326 metais. Tada Gediminas jį su 1200 karių pasiuntė Lenkijos karaliui Vladislovui Lokietkai, kurio įsakymu prisijungė prie jo armijos žygiui į Brandenburgą. Po sėkmingo žygio grįžtant, Dovydas buvo nužudytas¹⁴⁶. Taigi išeitų, jog Dovydas, jei jis buvo gimęs prieš Daumanto pabėgimą į Pskovą, politinėje veikloje pasirodė jau

turėdamas penkiasdešimt su viršum ir paskutiniam žygiui vadovavo septyniasdešimtmetis. O tai mažai tikėtina.

Vienintelis Daumantą ir Dovydą siejantis dalykas yra buvimas Pskovo kunigaikščiais: pirmasis juo buvo nuo 1266 m. iki 1299 m., o antrasis – nuo 1322 m. iki 1326 m. Konstantinas Jablonskis mini, jog Daumantas buvo vedęs Aleksandro Nevskio anūkė¹⁴⁷. Net jei Dovydas ir buvo Daumanto sūnus iš antrosios santuokos, sunkiai būtų paaiškinamas jo įsigalėjimas Gardine. Petro Dusburgiečio teigimu, Gardinas (ar Gardino kunigaikštystėje buvusi teritorija) galėjo būti Dovydo alodas¹⁴⁸. Gardinas nemenkai nutolęs nuo tariamo Dovydo tėvo tėvonijos. Net ir Romo Batūros bandymas lokalizuoti Galšios teritoriją, kuri buvo susijusi su Nalšia ir kurios pietinis pakraštys beveik siekė Nemuną¹⁴⁹, šiuo atveju padėties nekeičia. O Gardine ieškoti sąsajų su Aleksandru Nevskiu tikriausiai neverta.

Dovydas, tarnaudamas Gediminui, greitai tapo pagrindiniu jo karvedžiu. Kronikose minima nemažai Dovydo Gardiniškio žygių¹⁵⁰. Panašus galėjęs būti Nameisis, Traidenio karvedys¹⁵¹, kurio valdžia Žiemgaloje buvus didelė, jis buvęs diduomenės atstovas ir galėjęs būti vadinamas kunigaikščiu¹⁵². Ar toks buvo Gardine gyvenantis Gedimino kariuomenės vadas? Kad jis su Gediminu buvo „ypač geri draugai (*amicus specialis*)“, minima 1323 m. Rygos miesto tarybos laiške Gediminui¹⁵³. Išlikę šaltiniai nepatvirtina Motiejaus Strykowski teiginio, kad Dovydas buvo Gedimino žentas¹⁵⁴. Albertas Vijūkas-Kojelavičius rašo, jog Dovydas garsėjo giminyste su valdovu¹⁵⁵. A.Nikžentaitis mano, kad ir nesant aiškesnių duomenų, artimi Gedimino ryšiai su Dovydu šiam teiginiui nė kiek neprieštarauja¹⁵⁶. Kitas Gedimino šeimos tyrinėtojas Janas Tęgowski apie tai nė neužsimena.

Iš Vygando Marburgiečio kronikos sužinome, kad nuo 1357 m. iki 1365 m. energingai veikė Patrikas iš Gardino¹⁵⁷. J. Tęgowskis, teigdamas, kad tai buvo Narimanto sūnus, mano, kad Gediminas po tragiškos kunigaikščio Dovydo mirties 1326 metais pirmiau Gardino žemę bus davęs savo vyriausiajam sūnui Narimantui¹⁵⁸. Tačiau darydamas tokią prielaidą, J. Tęgowskis remiasi netiesioginiais duomenimis, tad ji mažai tikėtina. Taikydami tokius pat metodus, galėtume teigti, kad 1326 m. į Gardiną buvo paskirtas Kęstutis – juk jo sūnus Vytautas vėliau taip pat buvo Gardino kunigaikštis.

Pirmą kartą Narimantas paminimas Gediminui sudarius gynybinę sutartį su Naugardu. Pagal ją lietuviams turėjo atitekti šiaurinis Naugardo pasienis su paveldėjimo teise. 1333 m. ten atvykęs Narimantas buvo pakrikštytas Glebu ir įsikūrė šiaurinio pasienio pilyse – Ladogoje, Oreške, Keksholme ir Koporjeje¹⁵⁹. Tačiau jau 1335 m. jis išvyko iš šių pilių, palikdamas Oreške savo vietininką – sūnų Aleksandrą, ir tapo Polocko kunigaikščiu¹⁶⁰.

Išvardijus šiuos faktus, dar labiau neįtikinamesnė pasirodo prielaida, kad Narimantas bus valdęs Gardiną. Tą neįtikinamumą dar labiau sustiprintų S.C. Rowellas, teigdamas, jog 1333 m. Narimantas neturėjo tėvonijos, o 1337-ųjų pabaigoje turėjo jau dvi¹⁶¹. Pagal Gedimino testamentą Narimantas gavo Pinską¹⁶², bet neteko Polocko. Šiaurinio Naugardo pasienio jis buvo atsisakęs jau anksčiau, palikdamas savo sūnų Aleksandrą vietininku. Gedimino giminė neketino atsisakyti Naugardo tvirtovių. 1379 m. ir 1383 m. Jurgis ir Patrikas Narimantaičiai vadovavo pasienio pilaitėms¹⁶³. Pastarasis ten likęs greitai iškilo ir netgi susigiminauvo su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu¹⁶⁴. Jaunutį nuvertus, Narimantas 1345 m. pabėgo pas chaną Džanibeką, bet greitai sugrižo, pripažindamas brolių valdžią, nes

jau 1347 m. kartu su Algirdu ir Kęstučiu kovėsi kartu¹⁶⁵, o 1348 m. žuvo Strėvos mūšyje. Po jo mirties Narimantaičiai įsitvirtino pagal testamentą gautoje ir suskaidytoje jo tėvonijoje.

Apibendrinus išsakytus faktus, sunku patikėti, kad Patrikas Narimantaitis būtų valdęs ir Gardiną bei dalyvavęs tuose žygiuose su Algirdu ir Kęstučiu. Žinant, kad Gardinas buvo didžiausias prekybos centras arti Prūsijos ir Mazovijos, būtina stotis visiems ryšiams su Lietuva, todėl kryžiuočių nuolatos puldinėjamas¹⁶⁶, jam reikėjo skirti nemažai laiko.

Apskritai, grįžtant prie Gedimino testamentą, matome, kad ten kalbama tik apie jo sūnų valdomas teritorijas ir net neužsimenama apie Vainio valdomas žemes, nekalbama apie Polocką, kurį vėliau valdė Andrius Algirdaitis, ir apie Naugardo žemes, kur įtakos sferų turėjo Narimantaičiai. Tai, kad nepaminėtas Gardinas, lyg ir rodytų, jog jį jau valdė kažkas iš Gediminaičių. Logiška būtų manyti, jog tai galėjo būti vienas iš Gedimino anūkų. Tai būtų neprieštaravę jo vykdomai politikai.

Józefas Wolffas skyrė du Patrikus: vieną – Narimantaitį, kitą teigė buvus Kęstučio sūnų¹⁶⁷. J. Tęgowskis šiuodu asmenis sutapatina, palikdamas tik Narimantaitį. Nors XX a. pradžioje Patriku kaip Kęstučio sūnumi buvo abejojama¹⁶⁸, dabartinėje istoriografijoje prie jo linkstama¹⁶⁹. Tačiau ši versija turi vieną trūkumą. Kęstutis vedė Birutę 1344 metais, o kaip gana įtikinamai parodo J. Tęgowskis, ji buvus pirmoji ir vienintelė Kęstučio žmona¹⁷⁰. Taigi net jei ir Patrikas būtų buvęs vyriausias Kęstučio sūnus, pirmajame žygyje jis būtų dalyvavęs turėdamas 12–13 metų, o tai neįtikėtina.

Atmetus Patriko Kęstutaičio egzistavimą ir atsižvelgus į tai, kad Patrikas Narimantaitis tikriausiai negalėjo valdyti Gardino, klausimas apie Patriką (pavadinkim jį Gardiniškiu) ne tik lieka neatsakytas,

bet ir tampa dar sudėtingesnis. Čia lieka prisiminti istoriografijoje galutinai neįrodytą, bet ir nepaneigtą teiginį, jog Dovydas Gardiniškis galėjo būti Gedimino žentas. Todėl neatmetama ir Patriko kaip Dovydo sūnaus galimybė, juo labiau kad Jonas Dlugošas mini „*Patricius filius David Rutenus*“¹⁷¹. Patrikas Gardiniškis veikė nuo 1357 m. ir 1365 m. Kęstučio buvo pašalintas iš Gardino¹⁷².

Gardinas priklausė Nemuno gynybos linijai, todėl nereikia stebėtis, kad į jo valdymą galėjo kištis Kęstutis, kuris po savo brolio Vytauto mirties 1337 m. tapo Trakų kunigaikščiu ir buvo tiesiogiai atsakingas už Panemunės gynybinę sistemą. Galbūt Patrikas Gardiniškis buvo perkeltas iš Gardino į Naugarduką nenorint, kad po Karijoto mirties, t.y. po 1365 metų, įsigalėtų Karijotaičiai¹⁷³. Šis perkėlimas galėtų iliustruoti Kęstučio bandymus efektyvinti Nemuno gynybos sistemą. Kęstučio sūnus Vaidotas 1362 m. gynė Kauno pilį.

Vytautas pirmame žygyje turbūt dalyvavo 1368 m.¹⁷⁴, todėl neatmetame galimybės, kad 1365 m. jis buvo paskirtas Gardino kunigaikščiu. Tais pačiais metais vyresnis Vytauto brolis Butautas perbėgo pas kryžiuočius. Tai pirmasis žinomas Gediminaičio pabėgimas ta linkme, taigi priežastis turėjusi būti rimta. Galime tik svarstyti, ar tai galėjo būti Vytauto, o ne paties Butauto kaip vyresnio brolio paskyrimas Gardino kunigaikščiu.

1384 m. į Lietuvą sugrįžusiam Vytautui Jogaila atidavė Gardiną, t.y. dalį Vytauto tėvonijos, kurią buvo atėmęs 1382 m. Ano laiko dokumentuose Vytautas tituluojamas Gardino kunigaikščiu¹⁷⁵. Jogailos privilegijoje Skirgailai į apibrėžtas Trakų kunigaikštystės ribas Gardinas nepateko. Tuo nereikėtų stebėtis, nes tuometinis Gardino priskyrimas Trakų kunigaikštystei būtų sukėlęs naujus Vytauto ir Jogailos nesutarimus.

Jau buvo minėta, kad vienas iš Juodosios Rusios centrų Slanimas pateko Trakų kunigaikščiu. Žinome, kad Naugarduke pagal Gedimino testamentą valdė Karijotas¹⁷⁶. Po jo mirties Algirdas ir Kęstutis nepaliko ten Karijotaičių. Veikiausiai Naugardukas tokiu pat principu kaip Slanimas buvo pavestas valdyti Kęstučio sūnams Vaidotui ir Tautvilai¹⁷⁷. Tačiau Jogaila Naugarduko apylinkes atidavė Skirgailai¹⁷⁸. Tokiu būdu Naugardukas išslydo iš Kęstutaičių rankų. Po 1413 m. Gardinas ir Slanimas pateko į Trakų vaivadiją, o Naugardukas liko Vilniaus vaivadijos sudėtyje.

NEMUNO ŽEMUPIO GYNYBINIO AREALO RYŠIAI SU TRAKŲ KUNIGAİKŠTYSTE IKI 1413 M.

Mindaugo Bertašiaus nuomone, Kaunas buvo vienas iš centrų, kuriame kūrėsi valstybės užuomazgos. Pavieniai gynybos objektai Nemuno pakrantėje ėmė formotis dar iki valstybės susidarymo, o kai kurių pradmenų reikia ieškoti mūsų eros pradžioje¹⁷⁹. Vieta, kur stovėjo Kauno pilis, buvo gyvenama dar prieš Mindaugą; tai buvo didelė įtvirtinta gyvenvietė¹⁸⁰. Lietuvių pilys, iki kryžiuočių puolimų pradžios primityvios, vėliau peraugo į gynybinę sistemą¹⁸¹. Iš XIII a. valdovų kelionių po valstybę matome, kad šiame areale valdovo kieminėjimo maršrutas ėjo Nemunu iki Kolainių, turbūt sustojant Kaune¹⁸². Esami gynybiniai dariniai iki bendros sistemos įkūrimo galėjo atlikti valstybės administracinių centrų funkcijas.

Apibūdinamas Panemunės pilių struktūros užuomazgas, M. Bertašius jas priskiria Kauno bei jo apylinkių apsaugai¹⁸³. Gediminaičių domenai buvo ten, kur ir Mindaugo, – Nemuno ir Neries tarpupyje¹⁸⁴. Ieškodami XIII–XIV a. valdovo

domeno apsaugos darinių, pastebime, jog Kauno apylinkės tebuvo domeno periferija, kuri pati galėjo tapti vieno gynybinio arealo centru. Negalime abejoti, kad jis buvo gerai apsaugotas. Didžiojo kunigaikščio domeną supo prie jau minėto Panemunės gynybinio arealo prigludęs ir su juo susijęs Jūros upės gynybinis arealas, kuris saugojo vakarinius valstybės pakraščius¹⁸⁵, o šiaurinį ir rytinį domeno pasienius saugojo „leičių siena“¹⁸⁶.

XIII a. pabaigoje svarbiausiu virto naujasis kovos su Ordinu frontas prie Nemuno¹⁸⁷. Vienas iš karų su kryžiuočiais padarinių ir buvo Panemunės pilių gynybinė sistema, kuri ilgą laiką dengė Lietuvos centrą. Į šią sistemą įėjo Kolainių, Junigedos (Veliuonos), Pieštės, Paštuvos, Bisenės, Kimelio, Mederabės pilys¹⁸⁸. XIV a. antroje pusėje jai jau priklausė ir Kauno pilis, kurią lokalizuoja Algirdas Žalnierius, pateikdamas ir archeologinę medžiagą¹⁸⁹. Ta pilių sistema dėl savo svarbos galėjo būti patikėta Trakų kunigaikščiui.

Didžiausias krūvis atlaikant kryžiuočių puolimus prieš Lietuvą tekdavo Veliuonos ir Pieštės pilims, kurias 1411 m. atstatė Vytautas¹⁹⁰. XV a. pradžioje šis ruožas buvo atsparus. Septintajame dešimtmetyje pradėjus kryžiuočiams veržtis ypač Kauno link, buvo tvirtinamos prieigos prie Nemuno ir Neries, todėl pastatytos Senojo, o vėliau ir Naujojo Kauno pilys. Senojo Kauno pilis buvo užpulta ir sunaikinta vieną kartą¹⁹¹, o Naujojo Kauno pilis buvo puolama penkis kartus ir vis atstatinama¹⁹². Tai liudija padidėjusią regiono svarbą, kuri ir šiaip jau buvo didelė, nes iš čia buvo saugojami vandens keliai Nemunu ir Nerimi. XIV a. pabaigoje Lietuva prarado Nemuno žemupį, bet kryžiuočiai Kaune neįsitvirtino¹⁹³. Vėliau Kaunas tapo vėl daugiau administraciniu centru. Iš Ghillebert'o de Lannay 1413–1414 m. kelionės aprašymo sužinome, kad Kaunas buvęs „didelis įtvirtintas miestas“ su

pilimi¹⁹⁴. J. Dluogošas pamini, kad Jogaila, 1413 m. vykdamas krikštyti žemaičių, ten paliko savo žmoną Oną¹⁹⁵.

Kas rūpinosi paskirais Panemunės gynybinės sistemos dariniais iki tol, kol ji buvo patikėta Trakų kunigaikščiui, kalbėti gana sudėtinga. Kronikose minimas „kilmingas“ Surminas¹⁹⁶, dalyvavęs Kolainių gynyboje bei vadovavęs prie Veliuonos įstrigusio karo laivo sunaikinimui; jis buvo priklausomas nuo didžiojo kunigaikščio¹⁹⁷. R. Petrauskas pažymi, kad Surminas buvęs iš Lietuvos (šiauraja prasme)¹⁹⁸. Taigi iš pradžių šis regionas buvo valdomas bent jau per didžiojo kunigaikščio vietininkus. Glaudų ryšį su pačiu didžiuoju kunigaikščiu patvirtintų Vytenio dalyvavimas puolant Skirsnemunę¹⁹⁹.

Panemunės gynybinė sistema neatsiejama nuo pirmosios žinios apie Trakų kunigaikštį; ji pasiekė mus iš 1337 m. Vygando Marbugiečio aprašyto Bajerburgo pilies puolimo²⁰⁰. Jau tada Trakų kunigaikštis buvo atsakingas už Panemunės gynybinę sistemą. Iš M. Jučo tyrinėjimų sužinome, kad nuo 1360 m. nepaprastai aštrėja LDK ir Ordino konfliktas²⁰¹. Per 1362 metų Senosios Kauno pilies puolimą į nelaisvę paimamas Kęstučio sūnus Vaidotas²⁰².

Kęstutis kaip Trakų kunigaikštis ir Gedimino politikos tęsėjas stengėsi visokeriopai sustiprinti valstybės valdymo veiksmingumą. Tikriausiai todėl į tam tikras gynybinio arealo zonas buvo skiriama po atskirą kunigaikštį. Šitai paaikšintų Vaidoto atsiradimą Kaune ir Vytauto buvimą Gardine kiek vėliau. Kaip tik šiuo laikotarpiu paspartėja dar Gediminui gyvam esant prasidėjęs procesas: vis daugiau valdžios pozicijų pereina į jo vaikaičių rankas²⁰³.

Trakų kunigaikštis toje teritorijoje turėjo didžiausią valdžią. Tą patvirtintų vėlesni Kęstučio veiksmai stengiantis išsaugoti tokią sistemą. Tiesioginė kunigaikščio valdžia leido Panemunės gynybinei sis-

temai sėkmingai funkcionuoti dar ir XIV a. antrojoje pusėje, kai apie žemaičių pilis „jau beveik nieko negirdėti“²⁰⁴. Vyteniui valdant skirtingai nei visoje Žemaitijoje, kur gilėjo politinė krizė²⁰⁵, Nemuno žemupio gynybiniame areale centrinė valdžia išliko. Taigi šių dviejų struktūrų formavimasis ir valdymas skyrėsi²⁰⁶.

Įdomi S.C.Rowello mintis, kad žemaičių bajorus kunigaikštis bandė valdyti pasienio, t.y. Panemunės gyvenviečių, tinklu²⁰⁷. Norint plačiau atskleisti šių dviejų struktūrų ypatumus, reikia aptarti seniūnų paskyrimus. Be jau minėto Surmino, R.Petrauskas pamini ir kitų iš Lietuvos (siaurąja prasme) kilusių Veliuonos vadovų – Mattewike ir Goštauto – vardus²⁰⁸. Kai Vytautas 1411 m. atstatė Veliuonos pilį, po metų ten jau telkėsi 400 vyrų įgula, bet joje žemaičių nebuvo²⁰⁹. Todėl galime manyti, kad ir seniūnas buvo kilęs ne iš žemaičių. Apskritai, kaip pastebi Eugenijus Saviščevas, žemaičiai neprotestavo dėl pilių steigimo Panemunėje²¹⁰. Tačiau jų nepasitenkinimo susilaukė Vytauto paskirtas Ariogalos seniūnas Galminas; jis buvo išvytas kaip „svetimas“²¹¹. Galbūt Galminas ir nebuvo iš Ariogalos, bet vis dėlto buvo žemaitis²¹². Todėl čia žodį „svetimas“ reikėtų suprasti „paskirtas Vytauto“. O tai liudytų ne tik Žemaitijos savivaldos siekius, bet dar kartą patvirtintų, jog egzistavo du skirtingi dariniai – Panemunė ir Žemaitija (be Panemunės). V.Almonaitis didžiojo kunigaikščio valdomas pilis nevadino didžiojo kunigaikščio domenu²¹³. Apibrėžęs Žemaitijos etnines ribas, jis nustatė, kad pietinė Žemaitijos riba Nemunu ir rytinė – Nevėžiu susiklostė pagal politinę tradiciją²¹⁴.

M.Liubavskis nustatė keturis tiesiogiai didžiajam kunigaikščiui pavaldžius Panemunės dvarus: Veliuonos, Vilkijos, Skirsnemunės, Josvainių. Nagrinėdamas 1413 m. savivaldos privilegiją žemaičiams, jis pabrėžė Lietuvos didžiojo kunigaikščio

pasižadėjimą neplėsti savo domeno savi-valdžioje Žemaičių teritorijoje²¹⁵. Taigi tam tikroje Žemaitijos dalyje valdovo domenas vis dėlto egzistavo, ir tikriausiai dar nuo Mindaugo laikų²¹⁶. XIII a. penktajame dešimtmetyje Mindaugas valdė pietrytinėje Žemaitijoje²¹⁷. A.Nikžentaitis neabejoja, kad Kolainiai, esantys „labiau į rytus nuo Jurbarko“, buvo didžiojo kunigaikščio valda²¹⁸. Iš vėlesnių dokumentų matyti, kad didysis kunigaikštis galėjo medžioti ten, kur medžiojo Vytautas, o didžiojo kunigaikščio medžioklės plotai buvo Panemunės domeno valsčiuose²¹⁹.

Benedikto Makros sprendime skelbiama, „jog Klaipėdos ir Veliuonos pilys yra pastatytos Žemaitijoje“. Tačiau įsidėmėkime keletą ten kartojamų formuluočių: „Veliuonos pilis buvo pastatyta Žemaitijos žemėje, kuri buvo minėtųjų karaliaus ir kunigaikščio tėvonija net prieš 168 metus. Taip pat skelbiame, jog Klaipėdos pilis yra Žemaitijos žemėje“²²⁰. Atsargiai žiūrėdami į tuos 168 metus, nors jie gražiai sutampa su Mindaugo valdžia, negalime atmesti to, kad Panemunė veikiausiai ir buvo didžiojo kunigaikščio domenas. Ši teiginį sustiprina tai, kad „lokalizuojant“ Klaipėdą Makra nerašo, jog ji buvo valdovų domenas. Bet kuriuo atveju čia skiriamos lyg ir dvi Žemaitijos: Panemunė, kuri buvo valdovų domenas ir tiesiogiai pavaldi Trakų kunigaikščiui, o vėliau Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui, ir Žemaitija (be Panemunės), kuri buvo užrašoma Ordinui ir su kuria buvo siejamos Kuršo ir Skalvos, t.y. žemaičių užimtos ir tik vėliau Ordino užkariautos, žemės.

1387 m. Jogaila, paskirdamas Trakų kunigaikštystę Skirgailai, jos ribas nubrėžė tik iki Nevėžio. O po 1413 m. reformų Panemunė įėjo į Žemaitijos seniūniją. Bronius Dundulis, žvelgdamas į Trakų vaivadijos geografinę padėtį, mano, kad į ją ketinta įjungti ir Žemaitiją, tačiau to atsisakyta diplomatiniais sumetimais²²¹.

Kitaip tariant, jei ne Ordino pretenzijos į Žemaitiją, tai ji būtų buvusi integruota į Trakų vaivadiją²²². Tokie pamąstymai atrodo logiški žinant, kad Trakų kunigaikštis buvo tradicinis Žemaitijos siuzerenas²²³.

Nereikėtų stebėtis, kad Žemaitijoje stiprėjant valdžios elitui, ji liko neprijungta prie Trakų vaivadijos. O Panemunės prijungimą prie Žemaitijos seniūnijos būtų galima paaiškinti ano meto situaciją įtakojusiais politiniais žaidimais. Dar 1411 m. pagal pasirašytą taiką su Ordinu Vytautas ir Jogaila buvo gavę Žemaitiją iki gyvos galvos²²⁴. Kaip žinia, Veliuona tuoj tapo ginčų su Ordinu objektu. Tad vienintelis būdas ją išsaugoti bent jau iki gyvos galvos buvo prijungti prie Žemaitijos tikintis, kad vėliau bus galima prijungti Žemaitiją ar bent jau Panemunę – valdovo domeną – prie Trakų vaivadijos.

UPYTĖS ŽEMĖS TEISINIO PRIKLAUSYMO KAITA IKI 1413 M.

XIII a. rašytiniuose šaltiniuose Upytės žemė minima tik vieną kartą. 1254 m. Rygos arkivyskupas ir Livonijos ordino magistras, dalydamiesi Žiemgalos žemes, nustatė dešiniuoju Mūšos krantu vyskupystės ribą, siekiančią Upytės ir Šiaulių žemes²²⁵. H.Łowmiańskis Upytės žemę priskiria Aukštaitijai ir neatskiria jos nuo Lietuvos žemės²²⁶. J.Ochmańskis²²⁷ ir Tomas Baranauskas²²⁸ ją priskiria Žemaitijai. Vienareikšmiškai su tuo sutikti gal ir nereikėtų, nes Upytė priklauso Vidurio Lietuvos kapinynų archeologinei kultūrai²²⁹, o jos ir Rytų Lietuvos pilkapių kultūros riba galėtų būti siejama su Žemaitijos ir Aukštaitijos riba²³⁰. Istorinė riba tarp pastarųjų jau XIII amžiuje ėjo Nevėžio upe²³¹, padalydama buvusios Vidurio Lietuvos kultūros teritoriją ir tarsi pastūmėdama į Aukštaitiją.

Apskritai nustatyti Upytės žemės ribas iki pat XIV a. vidurio yra problemiška. Gintautas Zabiela, derindamas ano meto archeologinius duomenis su rašytiniais šaltiniais, Upytę lokalizuoja Nevėžio upės vidurupy, šiaurinę jos ribą brėždamas Rozalimo – Aukštakiškio miškų juosta, rytinę – Žaliąja giria, vakarinę – Josvainių, Krakių, Baisogalos miškais²³². Pietinė riba nustatoma sunkiai. Ji galėjo būti šiaurinė Neries žemės riba. Tarp Upytės ir Lietuvos žemių įsiterpusios Neries žemės H.Łowmiańskis nežinojo, todėl pietine Upytės žemės riba laikė šiaurinę Lietuvos žemės ribą. Łowmiańskis manė, jog Lietuvos žemė galėjo užimti tokią teritoriją, kaip vėlesnė Jogailos privilegijoje Skirgailai aprašoma Trakų kunigaikštystė²³³. Pagal ją šiaurinė riba ėjo „senąja riba“ Nerimi, praplėtus ją Kulva ir Žeimiais, o vakarinė – Nevėžiu iki Aristavos²³⁴. Tikėtina, kad riba galėjo eiti ties Neries upe. Bet šiuo atveju tiksli riba ne taip svarbi, nes tai būtų vidinė Trakų vaivadijos riba.

Plačių miškų juostos leistų manyti, kad tokia Upytės žemė veikiausiai ir išliko. Tokia lokalizacija tik papildė Łowmiańskio pasvarstymus: jei egzistavo ne vien valsčius, bet ir Upytės žemė, ji turėjo nedidelę teritoriją aplink Nevėžio ir Upytės santaką²³⁵. Bet kuriuo atveju istorikai sutaria, kad ši žemė jau XIII a. pabaigoje įėjo į Lietuvos (plačiąja prasme) sudėtį²³⁶.

Rašytiniuose šaltiniuose duomenų apie Upytę pagausėja tik XIV a. viduryje, kai suintensyvėja Livonijos ordino veržimasis į Lietuvą. Hermano Vartbergės kronikoje 1363–1378 m. laikotarpiu aprašoma 11 ordino žygių į Upytės žemę²³⁷. Ona Maksimaitienė priskaičiavo 58 nusiaubtas vietas. Remdamasi jomis ir 1554 m. Upytės pavieto inventoriumi, istorikė sudarė Upytės žemės žemėlapi²³⁸. Jis šiek tiek tikslesnis už Jano Jakubowskio pagal tą patį inventorių sudarytą Upytės pavieto žemėlapi²³⁹. Net jei ir laikytume, kad Upytės pavieto ribos labai nesiskyrė

nuo Upytės žemės ribų, taip tapatinti yra rizikinga. Akivaizdus didžiulis išsiplėtimas į šiaurę, kur sienos buvo pastūmėtos vykstant kovoms su Livonijos ordinu, todėl jos nebuvo tikslios²⁴⁰. Pietinė Upytės pavieta riba taip pat paslinkta gerokai į šiaurę nuo Neries.

1324 m. laiške Dorpato ir Ezelio vyskupams, Revelio žemės danų vietininkui ir Rygos miesto tarybai Gediminas skundėsi, kad kryžiuočiai, pažeidinėdami popiežiaus patvirtintą taikos sutartį, padarė daug žalos jo valdžiai priklausančiose žemėse. Jis teigė, kad vienas medžiotojas iš Upytės buvo užmuštas, o du paimti į nelaisvę²⁴¹. Tas laiškas leidžia suprasti, kad Upytės reikalais rūpinosi pats Gediminas ir kad Livonijos ordinas šią žemę puldinėjo. Nuo paskutinių XIII a. dešimtmečių iki XIV a. vidurio šiame regione buvo sąlygiškai ramu: Livonijos ordinas buvo užsiėmęs žiemgalių sukilimo malšinimu, iki pat 1330 m. jam nepakluso Ryga.

Numalšinęs žiemgalių sukilimą, 1291 m. Ordinas įsitvirtino didesnėje Žiemgalos dalyje, ir tik pietinė jos dalis atiteko Lietuvai²⁴². Vytenio ir Gedimino laikais bendradarbiauta su Ryga. Santykius palaikė ne tik tarpusavio prekyba, bet ir bendra politika, nukreipta prieš Livonijos ordiną. Diplomatinės akcijos pasižadant krikštytis padėjo pasirašinėti taikos sutartis su Livonija²⁴³. Gana sėkminga Lietuvos didžiųjų kunigaikščių politika Livonijos atžvilgiu ir jau minėtos Ordino vidaus problemos laidavo ne tik ramybę Upytės žemėje, bet ir, Dariaus Barono pastebėjimu, pateikė negausių duomenų apie ją²⁴⁴.

Po Gedimino mirties Upytę veikiausiai valdė Jaunutis. Antano Kučinsko teigimu, Gediminas buvo palikęs savo sūnums tam tikras dalis, kad gintų jas nuo išorės priešų. Jaunučiui, kurį tėvas paskyrė Vilniuje Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu²⁴⁵, teko santykiuoti su Livonijos ordinu²⁴⁶. Tai, kad Upytė priklausė Jaunučiui, ne-

prieštarautų daugelio istorikų nuomonei, jog, be Vilniaus, jis dar valdė Ašmeną, Ukmergę ir Breslaują²⁴⁷. H.Paszkievicius apibendrina: Jaunutis veikiausiai valdė teritorijas tarp Neries ir Šventosios ir toliau iki Nevėžio²⁴⁸. Po perversmo Upytės žemė tikriausiai atiteko Kęstučiui. Rytinės Jaunučio žemės pagal susitarimą dalytis pusiau bus atitekusios Algirdui. 1367 m. Livonijos ordinui užpuolus Upytę, Kęstutis staiga ten pasiuntė savo sūnų²⁴⁹. Kaip jau minėta, 1387 m. Trakų kunigaikštystei buvo priskirta Aristava, bet riba tuo galėjo ir nesibaigti²⁵⁰. Kad Upytė kaip buvusi Kęstučio žemė įėjo į Trakų kunigaikštystę, mano ir O.Maksimaitienė²⁵¹.

Upytė, patekdama į Trakų vaivadiją, siauru pleištu įsiterpė tarp Žemaičių seniūnijos ir Vilniaus vaivadijos. Vidurio Lietuva galėjo būti mažiausiai įsisavinta valdovo domeno dalis²⁵². Čia reiktų prisiminti jau aptartą Nevėžio ribą. Logiška manyti, kad didysis kunigaikštis stengėsi plėsti savo domeną, todėl Upytės žemė, nors ir turėdama tam tikrų žemaitiškų ypatumų²⁵³, jam priklausė jau XIII amžiuje. Upytė nebuvo ginčijamas objektas su Ordinu, kaip tai buvo nutikę su Šiauliais ar Veliuona. Tad jei ir lieka abejonių dėl jos priklausymo Trakų kunigaikštystei, tai įjungimas į Trakų vaivadiją atrodytų dėsningas Vytauto centralizavimo politikos veiksmas.

IŠVADOS

1. Iki Lietuvos valstybės susidarymo šaltiniuose minimi kunigaikščiai Stakys ir Živinbudas galėjo būti broliai. Vieno tėvoninė žemė buvo Lietuva (siaurąja prasme), kito – Kernavė. Lietuvos žemė (siaurąja prasme) žinoma kaip Mindaugo tėvonija. Kernavė vėliau buvo Traidenio domenas. Neatmetama Mindaugo giminytė su Stakiu ir Traidenio giminytė su Živinbudu. Išnykus Mindaugo šeimai,

Lietuvos valstybės valdžia bent jau iki 1285 m. liko jo giminei. Atėję į valdžią Gediminaičiai rėmėsi domenu, susidariusiu sujungus Mindaugo ir Traidenio domenų.

2. Trakai kaip antrasis pagal svarbumą centras galėjo būti jau nuo XIII a. pabaigos. Suintensyvėjus kovų frontui Lietuvos vakaruose, tradicija pakito. Trakai buvo pirmuoju centru valstybėje tol, kol Vilnius 1323 m. tapo nuolatine valstybės sostine. Kernavė prarado ankstesnę savo svarbą, o Trakus valdė antras hierarchijos žmogus. Po Kęstučio mirties 1382 m. Trakų kunigaikštystė skilo į smulkesnes dalis. Viena dalis 1387 m. atiteko Skirgailai, o Gardinas tapo Vytauto rezidencija.

3. Trakų kunigaikštis buvo atsakingas už pietvakarinius LDK pasienius. Gardinas, būdamas LDK pietų pasienio ruože, priklausė nuo Trakų kunigaikščio,

tačiau jį valdė Dovydas Gardiniškis, o vėliau jo sūnus Patrikas. XIV a. antrojoje pusėje Kęstutis padarė Gardiną Vytauto tėvonija, kurią šis 1413 m. įjungė į Trakų vaivadiją. Panemunės pilių sistema buvo valdovo domeno dalis ir viena iš Trakų kunigaikščio prerogatyvų. Užsitęsęs ginčams su Ordinu dėl nuosavybės teisių, 1413 m. ji nebuvo įjungta į Trakų vaivadiją.

4. Upytės žemė buvo vėliausiai įsivavinta Kęstutaičių teritorija. Tikėtina, kad po Gedimino mirties ji priklausė Jaunučiui. Tik po 1345 m. įvykusių hierarchinių poslinkių Gediminaičių dinastijoje Upytės žemė atiteko Trakų kunigaikščiui. 1413 m. ji įėjo į Trakų vaivadijos sudėtį.

Trakų vaivadiją sudarė visos Kęstutaičių žemės, išskyrus Naugarduką ir Panemunę.

NUORODOS

- ¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Vilnius, 1998. P.44–46.
- ² Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско – Русского государства ко времени издания первого Литовского статута. Москва, 1892 (toliau – Любавский М. Областное деление...).
- ³ Avižonis K. Vaivadija // Rinktiniai raštai. T.4. Vilnius, 1994. P.79.
- ⁴ Smetona A. Lithuania Propria // Darbai ir Die nos. T.2. P.191–234.
- ⁵ Latvis Henriks. Senosios Livonijos kronika, pagrįsta trijų pirmųjų vyskupų darbais / Parengė J.Jurginis // Livonijos kronikos. Vilnius, 1991 (toliau – Latvis H. Senosios Livonijos kronika...). P.23–152; Vartbergė Hermanas. Livonijos kronika / Parengė J.Jurginis // Ibid. (toliau – Vartbergė H. Livonijos kronika...). P.166–208; Eiliuotoji Livonijos kronika / Parengė R.Petrauskas // Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių. Vilnius, 2005 (toliau – Eiliuotoji Livonijos kronika...). P.197–365.
- ⁶ Dusburgietis Petras. Prūsijos žemių kronika / Parengė R.Batūra. Vilnius, 1985 (toliau – Dusburgietis P. Prūsijos žemės kronika.); Marburgietis Vygandas. Naujoji Prūsijos kronika / Vertė R.Jasas. Vilnius, 1999 (toliau – Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika...).

- ⁷ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. Т.2. 1843 (toliau – Ипатьевская летопись...).
- ⁸ Lietuvos Metraščio Trumpasis Sąvadas // Senoji lietuvių literatūra: Metraščiai ir kunigaikščių laišakai. Vilnius, 1996 (toliau – Lietuvos Metraščio...); Lietuvos Metraštis: Bychovco kronika. Vilnius, 1971 (toliau – Bychovco kronika...).
- ⁹ Strykowski M. Kronika polska, litewska, z m ó d z k a i w s z y s t k i e j R u s i . T.1. Warszawa, 1846 (toliau – Strykowski M. Kronika...); Kojelavičius-Vijūkas A. Lietuvos istorija. Vilnius, 1989.
- ¹⁰ Jakubowski J. Opis księstwa Trockiego z roku 1387 // Przegląd Historyczny. T.5. Zesz. 1. Warszawa, 1907 (toliau – Opis księstwa Trockiego z roku 1387...). S.44–47.
- ¹¹ Liubavskis M. Lietuvos istorija ligi Liublino unijos. T.1–2 / Vertė J.Sondeckis. Vilnius, 1920–1922.
- ¹² Łowmiański H. Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. T.2. Wilno, 1932.
- ¹³ Zajczkowski S. Studya nad dziejami z m u d z i w i e k u X I I I . L w ó w , 1 9 2 5 (toliau – Zajczkowski S. Studya...).
- ¹⁴ Zajczkowi S. Dzieje Litwy pogańskiej do roku 1386. Lwów, 1930 (toliau – Zajczkowski S. Dzieje...).

- ¹⁵ *Kolankowski L.* Dzieje wielkiego księstwa Litewskiego za Jagiellonów. T.I. Warszawa, 1930.
- ¹⁶ *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie a Moskwa: Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku. T.1. Warszawa, 1933.
- ¹⁷ *Totoraitis J.* Mindaugas Lietuvos karalius. Marijampolė, 1932.
- ¹⁸ *Stakauskas J.* Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje. Vilnius, 2004.
- ¹⁹ *Šležas P.* Kęstučio šeima. Kaunas, 1933.
- ²⁰ *Dubonis A.* Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: iš ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities. Vilnius, 1998 (toliau – *Dubonis A.* Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai...).
- ²¹ *Gudavičius E.* Mindaugas. Vilnius, 1998 (toliau – *Gudavičius E.* Mindaugas...); *Gudavičius E.* Lietuvos valstybės struktūra Gedimino laikais // Lietuvos europėjimo keliais. Vilnius, 2002 (toliau – *Gudavičius E.* Lietuvos valstybės struktūra...); *Gudavičius E.* Apie vadinamąją „diarchiją“ Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje // *Ibid.* (toliau – *Gudavičius E.* Apie vadinamąją „diarchiją“...).
- ²² *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino: Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai // *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*. T.5. Klaipėda, 1996 (toliau – *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino...); *Nikžentaitis A.* Gediminas. Vilnius, 1989.
- ²³ *Rowell S.C.* Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. Vilnius, 2001.
- ²⁴ *Ivinskis Z.* Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius, 1991.
- ²⁵ *Gudavičius E.* Lietuvos istorija. T.1. Vilnius, 2001 (toliau – *Gudavičius E.* Lietuvos istorija...).
- ²⁶ *Kiaupa Z.* Lietuvos valstybės istorija. Vilnius, 2004 (toliau – *Kiaupa Z.* Lietuvos valstybės istorija...).
- ²⁷ *Petrauskas R.* Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia. Vilnius, 2003 (toliau – *Petrauskas R.* Lietuvos diduomenė...).
- ²⁸ *Dundulis B.* Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės. Vilnius, 1960.
- ²⁹ *Maksimaitienė O.* Upytės senovė // *Upytė*. Vilnius, 1986 (toliau – *Maksimaitienė O.* Upytės senovė...).
- ³⁰ *Wolff J.* Kniaziowie Litewsko – Ruscy, od konca czternastego wieku. Warszawa, 1994.
- ³¹ *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. Poznań–Wrocław, 1999 (toliau – *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów...); *Tęgowski J.* Chronologia urodzeń dzieci Gedymina // *Genealogia: Studia i materiały historyczne*. T.5. Poznań–Wrocław, 1995.
- ³² *Łowmiański H.* Op. cit. S.108–110.
- ³³ *Paszkiewicz H.* Op. cit. S.84–85.
- ³⁴ *Łowmiański H.* Op. cit. S.114.
- ³⁵ *Gudavičius E.* Mindaugas... P.145.
- ³⁶ *Opis Księstwa Trockiego z roku 1387...* S.44–47.
- ³⁷ *Łowmiański H.* Op. cit. S.110.
- ³⁸ *Gudavičius E.* Mindaugas... P.152.
- ³⁹ *Ibid.* P.139.
- ⁴⁰ *Łowmiański H.* Op. cit. S.107.
- ⁴¹ *Kiaupa Z.* Lietuvos valstybės istorija... P.20.
- ⁴² *Ипатъевская летопись...* С.161; *Hipatijaus metraštis* // *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Vilnius, 2005. P.108.
- ⁴³ *Pašuta V.* Lietuvos valstybės susidarymas. Vilnius, 1971. P.216.
- ⁴⁴ *Latvis H.* Senosios Livonijos kronika... P.88.
- ⁴⁵ *Gudavičius E.* Lietuvos valstybės struktūra... P.135.
- ⁴⁶ *Kiaupa Z.* Lietuvos valstybės istorija... P.25.
- ⁴⁷ *Baranauskas T.* Lietuvos valstybės ištakos. Vilnius, 2000. P.188.
- ⁴⁸ *Łowmiański H.* Op. cit. S.107–110.
- ⁴⁹ *Gudavičius E.* Lietuvos istorija... P.47.
- ⁵⁰ *Gudavičius E.* Mindaugas... P.154.
- ⁵¹ *Baranauskas T.* Op. cit. P.188.
- ⁵² *Gudavičius E.* Mindaugas... P.140–141.
- ⁵³ *Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A.* Lietuvos istorija iki 1795 metų. Vilnius, 2000 (toliau – *Kiaupa Z.* Lietuvos istorija iki 1795 metų...). P.59.
- ⁵⁴ *Eiliuotoji Livonijos kronika...* P.288.
- ⁵⁵ *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... P.8.
- ⁵⁶ *Ibid.* P.9.
- ⁵⁷ *Kiaupa Z.* Lietuvos valstybės istorija... P.33.
- ⁵⁸ *Rowell S.C.* Op. cit. P.56.
- ⁵⁹ *Gudavičius E.* Lietuvos istorija... P.66.
- ⁶⁰ *Ivinskis Z.* Op. cit. P.194.
- ⁶¹ *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... P.9–10.
- ⁶² *Rowell S.C.* Op. cit. P.161.
- ⁶³ *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... P.10.
- ⁶⁴ *Gudavičius E.* Mindaugas... P.151.
- ⁶⁵ *Ипатъевская летопись...* С.204; *Hipatijaus metraštis* // *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Vilnius, 2005. P.120.
- ⁶⁶ *Totoraitis J.* Op. cit. P.111.
- ⁶⁷ *Dubonis A.* Lietuva po karaliaus Mindaugo mirties: kova dėl sosto 1264–1268 m. // *Istorijos akiračiai / Skiriama Profesoriaus habilituoto daktaro Antano Tylos 75-mečiui*. Vilnius, 2004. P.72.

- ⁶⁸ Ипатьевская летопись... С.206; Hipatijaus metraštis // Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių. Vilnius, 2005. P.121.
- ⁶⁹ Paszkiewicz H. Op. cit. S.142; Rowell S.C. Op. cit. P.56.
- ⁷⁰ Dubonis A. Pirmieji Lietuvos valdovai: giminiška meilė ir mirtina neapykanta // Lituanistika. 2003. Nr.2. P.4–5.
- ⁷¹ Nikžentaitis A. Nuo Daumanto iki Gedimino... P.11.
- ⁷² Paszkiewicz H. Op. cit. S.143.
- ⁷³ Hipatijaus metraštis. P.125.
- ⁷⁴ Pašuta V. Op. cit. P.290.
- ⁷⁵ Nikžentaitis A. Nuo Daumanto iki Gedimino... P.11; Gudavičius E. LDK valdovai po karaliaus Mindaugo mirties // Mokslas ir gyvenimas. Nr.8. P.10. (Beje, čia jie, supainiodami metus, aiškina Vaišelgos ir Traidenio giminybę).
- ⁷⁶ Gudavičius E. Mindaugas... P.143.
- ⁷⁷ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuva valstybės susidarymo išvakarėse // Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje. Vilnius, 1978. T.1. P.6.
- ⁷⁸ Eiliuotoji Livonijos kronika... P.316.
- ⁷⁹ Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika... P.198: „...iš Gardino per Nerį žygiuoja pirmyn į Lietuvą. (...) jie pražygiuoja Lietuvos krantu ir paėmė Maišiagalą, o paskui ir Kernavę“. „Keliant iš Gardino per Nerį“ atsiduriama dešinėje šios upės pusėje ir iki Maišiagalos ir Kernavės „pražygiuoja Lietuvos krantu“.
- ⁸⁰ Gudavičius E. Lietuvos istorija... P.74.
- ⁸¹ Задонщина // <http://old-russian.chat.ru/15zadon.htm>
- ⁸² Ochmanskis J. Senoji Lietuva. Vilnius, 1996. P.20–23.
- ⁸³ Nikžentaitis A. Nuo Daumanto iki Gedimino... P.11.
- ⁸⁴ Gudavičius E. Apie vadinamąją „diarchiją“... P.130.
- ⁸⁵ Dusburgietis P. Prūsijos žemių kronika... P.216.
- ⁸⁶ Ten pat. P.225.
- ⁸⁷ Ten pat. P.234.
- ⁸⁸ Ten pat. P.263.
- ⁸⁹ Petrauskas R. Lietuvos diduomenė... P.79.
- ⁹⁰ Dusburgietis P. Prūsijos žemių kronika... P.223.
- ⁹¹ Nikžentaitis A. Gediminas. Vilnius, 1989. P.9–10.
- ⁹² Dusburgietis P. Prūsijos žemių kronika... P.227.
- ⁹³ Batūra R. Paaiškinimai // Dusburgietis P. Prūsijos žemių kronika. P.416.
- ⁹⁴ Jučas M. Lietuvos metraščiai. Vilnius, 1968. P.76–78.
- ⁹⁵ Rowell S.C. Op. cit. P.77.
- ⁹⁶ Rowell S.C. Op. cit. P.77.
- ⁹⁷ Kiaupa Z. Lietuvos istorija iki 1795 metų... P.87.
- ⁹⁸ Pašuta V. Op. cit. P.41.
- ⁹⁹ Rowell S.C. Op. cit. P.176.
- ¹⁰⁰ Nikžentaitis A. Gediminas. Vilnius, 1989. P.91.
- ¹⁰¹ Ten pat. P.23.
- ¹⁰² Dusburgietis P. Prūsijos žemių kronika... P.269–270.
- ¹⁰³ Batūra R. Paaiškinimai // Dusburgietis P. Prūsijos žemių kronika. P.425.
- ¹⁰⁴ Nikžentaitis A. Gediminas. Vilnius, 1989. P.27.
- ¹⁰⁵ Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika... P.220.
- ¹⁰⁶ Nikžentaitis A. Gediminas. Vilnius, 1989. P.48.
- ¹⁰⁷ Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika... P.86.
- ¹⁰⁸ Puzyna J. Kiedy urodził się Witold i co wiemy o rodzie jego matki // Miesięcznik Heraldyczny 9. 1930. S.131.
- ¹⁰⁹ Nikžentaitis A. Gediminas. Vilnius, 1989. P.13.
- ¹¹⁰ Rowell S.C. Op. cit. P.73.
- ¹¹¹ Kiaupa Z. Lietuvos istorija iki 1795 metų... P.108.
- ¹¹² Ochmanskis J. Senoji Lietuva. Vilnius, 1996. P.38.
- ¹¹³ Шабундо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. Киев, 1987. С.93.
- ¹¹⁴ Rowell S.C. Op. cit. P.72.
- ¹¹⁵ Paszkiewicz H. Op. cit. S.360.
- ¹¹⁶ Bychovco kronika... P.65.
- ¹¹⁷ Rowell S.C. Op. cit. P.299.
- ¹¹⁸ Bychovco kronika... P.74.
- ¹¹⁹ Nikžentaitis A. Gediminas. Vilnius, 1989. P.12.
- ¹²⁰ Wolff J. Op. cit. S.161.
- ¹²¹ Любавский М. Областное деление... С.9.
- ¹²² Opis Księstwa Trockiego z roku 1387... S.44–47.
- ¹²³ Pašuta V. Lietuvos valstybės susidarymas.. P.289.
- ¹²⁴ Jučas M. Žalgirio mūšis. Vilnius, 1990. P.42.
- ¹²⁵ Rowell S.C. Op. cit. P.21.
- ¹²⁶ Gudavičius E. Mindaugas... P.235.
- ¹²⁷ Ten pat. P.241–242.
- ¹²⁸ Rowell S.C. Op. cit. P.88.
- ¹²⁹ Ten pat. P.63.
- ¹³⁰ Lietuvių kelių aprašymai, padaryti kryžiuočių žvalgų XIV amžiuje // Kraštas ir žmonės. Vilnius, 1988. P.29, 34, 36–41.

- ¹³¹ *Dusburgietis P.* Prūsijos žemių kronika... P.252.
- ¹³² *Dubonis A.* Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai... P.74–75.
- ¹³³ *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... P.102.
- ¹³⁴ *Gudavičius E.* Mindaugas... P.242.
- ¹³⁵ *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... P.10.
- ¹³⁶ Ten pat. P.92.
- ¹³⁷ *Rowell S.C.* Op. cit. P.56.
- ¹³⁸ *Gudavičius E.* Lietuvos istorija... P.104; *Rowell S.C.* Op. cit. P.190–191.
- ¹³⁹ *Paszkiwicz H.* Op. cit. S.60.
- ¹⁴⁰ *Pašuta V.* Op. cit. P.185–186; *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... P.92; *Gudavičius E.* Mindaugas... P.149.
- ¹⁴¹ *Gudavičius E.* Mindaugas... P.149–150; *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... P.92–93; *Dubonis A.* Daumantas: nuodėmė ir šventas gyvenimas // Naujasis Židinys–Aidai. 1994. Nr.5. P.55.
- ¹⁴² *Gudavičius E.* Lietuvos istorija... P.102.
- ¹⁴³ *Rowell S.C.* Op. cit. P.191–192.
- ¹⁴⁴ *Pašuta V.* Op. cit. P.185.
- ¹⁴⁵ *Dusburgietis P.* Prūsijos žemių kronika... P.265.
- ¹⁴⁶ Ten pat. P.284.
- ¹⁴⁷ *Jablonskis K.* Istorija ir jos šaltiniai. Vilnius, 1979. P.145.
- ¹⁴⁸ *Dusburgietis P.* Prūsijos žemių kronika... P.277.
- ¹⁴⁹ *Batūra R.* Lietuvių tauta kovoje prieš Aukso Ordą. Vilnius, 1975. P.140.
- ¹⁵⁰ *Dusburgietis P.* Prūsijos žemių kronika... P.265, 272, 275, 281, 284.
- ¹⁵¹ *Nikžentaitis A.* Kunigaikščiai XIII amžiaus Baltijos kraštų visuomenėse // Lietuva ir jos kaimynai: Nuo Normanų iki Napoleono. Vilnius, 2001. P.75.
- ¹⁵² Ten pat. P.74–75.
- ¹⁵³ Gedimino laiškai. Vilnius, 1966. P.63.
- ¹⁵⁴ *Strykowski M.* Kronika... S.380.
- ¹⁵⁵ *Kojelavičius-Vijūkas A.* Lietuvos istorija. Vilnius, 1989. P.213.
- ¹⁵⁶ *Nikžentaitis A.* Gediminas. Vilnius, 1989. P.16.
- ¹⁵⁷ *Marburgietis V.* Naujoji Prūsijos kronika... P.105, 109, 125, 129.
- ¹⁵⁸ *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... S.24, 51.
- ¹⁵⁹ *Rowell S.C.* Op. cit. P.87; *Gudavičius E.* Lietuvos istorija... P.105.
- ¹⁶⁰ *Rowell S.C.* Op. cit. P.267; *Gudavičius E.* Lietuvos istorija... P.106.
- ¹⁶¹ *Rowell S.C.* Op. cit. P.268.
- ¹⁶² Bychovco kronika... P.72.
- ¹⁶³ *Rowell S.C.* Op. cit. P.267; *Gudavičius E.* Lietuvos istorija... P.161.
- ¹⁶⁴ *Banionis E.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais. Vilnius, 1998. P.272.
- ¹⁶⁵ *Marburgietis V.* Naujoji Prūsijos kronika... P.96–97.
- ¹⁶⁶ *Rowell S.C.* Op. cit. P.63.
- ¹⁶⁷ *Wolff J.* Op. cit. S.160, 274.
- ¹⁶⁸ *Šležas P.* Op. cit. P.9–10.
- ¹⁶⁹ *Gudavičius E.* Lietuvos valstybės struktūra Gedimino laikais... P.134; *Gudmantas K., Trimonienė R.* Paaiškinimai // *Marburgietis V.* Naujoji Prūsijos kronika... P.296.
- ¹⁷⁰ *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... S.196–200.
- ¹⁷¹ *Długosi J.* Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Ks. 9. Varsoviae, 1978. S.191.
- ¹⁷² *Marburgietis V.* Naujoji Prūsijos kronika... P.125.
- ¹⁷³ *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... S.198.
- ¹⁷⁴ *Sužiedėlis S.* Lietuva ir Gediminaičiai sėdant Jogailai į didžiojo kunigaikščio sostą // Jogaila. Kaunas, 1991. P.36.
- ¹⁷⁵ Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430. Cracoviae, 1882. S.9, 13, 18.
- ¹⁷⁶ Bychovco kronika... P.72.
- ¹⁷⁷ *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... S.214–215.
- ¹⁷⁸ *Любавский М.* Областное деление... С.10.
- ¹⁷⁹ *Bertašius M.* Vidurio Lietuva VIII–XII a. Kaunas, 2002 (toliau – *Bertašius M.* Vidurio Lietuva...). P.59.
- ¹⁸⁰ *Oksas J.* Kaunas karo su kryžiuočiais epochoje. Kaunas, 1995. P.14.
- ¹⁸¹ *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... P.64.
- ¹⁸² *Baranauskas T.* Op. cit. P.198.
- ¹⁸³ *Bertašius M.* Op. cit. P.64–66.
- ¹⁸⁴ *Kiaupa Z.* Lietuvos istorija iki 1795 metų... P.80.
- ¹⁸⁵ *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... 1996. P.68.
- ¹⁸⁶ *Dubonis A.* Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai... P.97–98.
- ¹⁸⁷ *Kiaupa Z.* Lietuvos istorija iki 1795 metų... P.108.
- ¹⁸⁸ *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino... 1996. P.68.
- ¹⁸⁹ *Žalnierius A.* Pirmoji Kauno pilis // Kauno istorijos metraštis. T.3. Kaunas, 2002. P.16–17.
- ¹⁹⁰ *Dundulis B.* Lietuvių... P.96–97.

- ¹⁹¹ Šiucas K. Prūsijos istorija // *Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika...* P.236; *Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika...* P.113–119; *Vartbergė H. Livonijos kronika...* P.189–190
- ¹⁹² *Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika...* P.125–126, 134, 137–139, 141; *Vartbergė H. Livonijos kronika...* P.192, 194.
- ¹⁹³ *Dundulis B. Op. cit.* P.44–45.
- ¹⁹⁴ Dvi Žilibero de Lanua kelionės į Lietuvą // *Kraštas ir žmonės. Vilnius, 1988.* P.52.
- ¹⁹⁵ Jano Dlugošo žinios apie Žemaičių pagonybę ir jų krikštą 1413 metais // *Ibid.* P.46.
- ¹⁹⁶ *Dusburgietis P. Prūsijos žemių kronika...* P.221, 222, 263.
- ¹⁹⁷ *Nikžentaitis A. Nuo Daumanto iki Gedimino...* P.69.
- ¹⁹⁸ *Petrauskas R. Lietuvos diduomenė...* P.79.
- ¹⁹⁹ *Dusburgietis P. Prūsijos žemių kronika...* P.266.
- ²⁰⁰ *Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika...* P.86.
- ²⁰¹ *Jučas M. Žalgirio mūšis. Vilnius, 1990.* P.36.
- ²⁰² *Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika...* P.113–119.
- ²⁰³ *Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą. Vilnius, 1975.* P.294.
- ²⁰⁴ *Nikžentaitis A. Nuo Daumanto iki Gedimino...* P.69.
- ²⁰⁵ *Almonaitis V. Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais. Kaunas, 1998.* P.52.
- ²⁰⁶ *Dubonis A. Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai...* P.46–67.
- ²⁰⁷ *Rowell S.C. Op. cit.* 1994. P.86.
- ²⁰⁸ *Petrauskas R. Lietuvos diduomenė...* P.79.
- ²⁰⁹ *Dundulis B. Op. cit.* P.96.
- ²¹⁰ *Saviščevas E. Žemaitijos valdžios elitas nuo XV a. pradžios iki XVI a. vidurio / Daktaro disertacija, saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje. Vilnius, 2004.* P.47.
- ²¹¹ *Halecki O. Litwa, Ruś i Zmudz jako części składowe wielkiego księstwa litewskiego. Kraków, 1916.* S.28–30.
- ²¹² *Petrauskas R. Lietuvos diduomenė...* P.127.
- ²¹³ *Almonaitis V. Op. cit.* P.73–86.
- ²¹⁴ Ten pat. P.41–43.
- ²¹⁵ *Любавский М. Областное деление...* С.35, 388.
- ²¹⁶ *Pašuta V. Op. cit.* P.156–157.
- ²¹⁷ *Almonaitis V. Op. cit.* P.47.
- ²¹⁸ *Nikžentaitis A. Nuo Daumanto iki Gedimino...* P.68.
- ²¹⁹ *Saviščevas E. Žemaitijos valdžios elitas...* P.58.
- ²²⁰ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T.1. Vilnius, 1955. P.89.
- ²²¹ *Dundulis B. Op. cit.* P.76.
- ²²² *Halecki O. Op. cit.* S.28–30.
- ²²³ *Almonaitis V. Op. cit.* P.56–58.
- ²²⁴ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T.1. Vilnius, 1955. P.88.
- ²²⁵ *Maksimaitienė O. Lietuvos istorinės geografijos ir kartografijos bruožai. Vilnius, 1991.* P.15.
- ²²⁶ *Łowmiański H. Op. cit.* S.106.
- ²²⁷ *Ochmański J. Historia Litwy. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1982.* S.38.
- ²²⁸ *Baranauskas T. Op. cit.* P.131.
- ²²⁹ *Zabiela G. Upytės žemė II tūkstantmečio pirmojoje pusėje // Iš Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų. Panevėžys, 2004 (toliau – Zabiela G. Upytės žemė...).* P.27.
- ²³⁰ *Baranauskas T. Op. cit.* P.125–131.
- ²³¹ *Zajczkowski S. Studya...* S.25–30; *Nikžentaitis A. Nuo Daumanto iki Gedimino...* P.61.
- ²³² *Zabiela G. Upytės žemė...* P.33.
- ²³³ *Łowmiański H. Op. cit.* 1932. S.110.
- ²³⁴ *Opis Księstwa Trockiego z roku 1387...* S.45.
- ²³⁵ *Łowmiański H. Op. cit.* S.114–115.
- ²³⁶ *Rowell S.C. Op. cit.* P.54; *Nikžentaitis A. Nuo Daumanto iki Gedimino...* P.77.
- ²³⁷ *Maksimaitienė O. Upytės senovė...* P.26; *Baronas D. Aukštaitija kovų su Livonijos ordinu metu (XIII–XIV a.) // Iš Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų. Panevėžys. 2004.* P.46.
- ²³⁸ *Maksimaitienė O. Upytės senovė...* P.22.
- ²³⁹ *Jakubowski J. Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XIV wieku. I. Część północna. Kraków, 1928.* S.7; taip pat žr. *Mapa.*
- ²⁴⁰ *Varauskas R. Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a. Vilnius, 1982.* P.222.
- ²⁴¹ *Gedimino laišakai. Vilnius, 1966.* P.169.
- ²⁴² *Kiaupa Z. Lietuvos valstybės istorija...* P.33.
- ²⁴³ *Rowell S.C. Op. cit.* P.225; *Gedimino laišakai. Vilnius, 1966.* P.65–75.
- ²⁴⁴ *Baronas D. Op. cit.* P.43.
- ²⁴⁵ Lietuvos Metraščių... P.312.
- ²⁴⁶ *Kučinskas A. Kęstutis. Vilnius, 1988.* P.23.
- ²⁴⁷ *Любавский М. Областное деление...* С. 8; *Zajczkowski S. Dzieje...* S.42; *Kolankowski L. Dzieje...* S.7.
- ²⁴⁸ *Paszkievicz H. Op. cit.* S.360.
- ²⁴⁹ *Vartbergė H. Livonijos kronika.*
- ²⁵⁰ *Gudavičius E. Lietuvos valstybės struktūra...* P.136.
- ²⁵¹ *Maksimaitienė O. Upytės senovė...* P.26.
- ²⁵² *Gudavičius E. Lietuvos valstybės struktūra...* P.137.
- ²⁵³ *Jurginis J. Baudžiovos įsigalėjimas Lietuvoje. Vilnius, 1962.* P.194–195.

Arvydas PAKŠTALIS

THE GENESIS OF THE VÓIVODE DISTRICT OF TRAKAI

A b s t r a c t

The present article is aimed at an analysis of political – administrative structures in Grand Duchy of Lithuania.

The Dukes Stakys and Živinbudas, mentioned in a source before the Grand Duke of Lithuania, could have been brothers. Their patrimonial estates were Lithuania (proper mean) and Kernavė. Terra Lithuania (in proper mean) was the patrimony of Mindaugas. Later Kernavė was the domain of Traidenis. Irrefutable is Mindaugas' relationship with Stakys and Traidenis' relationship with Živinbudas. When Mindaugas' family died out, the rule of the Grand Duchy of Lithuania was in the hands of Mindaugas' relatives at least until 1285. The domain of Gediminaičiai was Mindaugas' and Traidenis' domains.

Trakai became the second most important centre at the end of the 13th century. After the intensification of fights in the west, Lithuania changed its

tradition and Trakai became the first most important centre until 1323, when Vilnius became the capital of the Grand Duchy. Kernavė lost its importance and Trakai was ruled by the second man of the hierarchy. The Duke of Trakai was responsible for the southwest territories.

Gardinas was dependent on the Duke of Trakai. Its ruler was Dovydas Gardiniškis and later – his son Patrikas. Kęstutis made Gardinas the patrimony of Vytautas, who after 1413 annexed it to the Trakai lands.

The system of Panemunės Castles was a part of the Duke's domain. However, long-lasting fights with the Order was the reason why the system of Panemunės Castles was not annexed to Trakai Vaivadija (district) in 1413.

The Vóivode District of Trakai contained all the lands of Kęstutaičiai, except Naugardukas and Panemunė.